

## บทที่ 2

### นโยบายของรัฐบาลสหภาพโซเวียตต่อจีนระหว่างสมัยของนิกิต้า ครุสชอฟ ถึงมิกฮาอิล กอร์บาชอฟ

นโยบายของสหภาพโซเวียตต่อจีนในสมัยของนิกิต้า ครุสชอฟ มีความโดดเด่นในลักษณะของการเป็นปรปักษ์ต่อจีน สืบเนื่องมาจากการที่ครุสชอฟได้ประกาศนโยบายอยู่ร่วมโดยสันติกับค่ายตะวันตก ทำให้จีนวิพากษ์วิจารณ์ว่า เป็นแนวทางที่ขัดแย้งต่อลัทธิมาร์กซิสต์-เลนินนิสต์ ความขัดแย้งอันสืบเนื่องมาจากปัญหาพรมแดน การแข่งขันกันเป็นผู้นำในค่ายโลกคอมมิวนิสต์ ตลอดจนการดำเนินนโยบายต่าง ๆ ที่ขัดต่อผลประโยชน์ของกันและกัน

ในระยะเวลาต่อมา ความสัมพันธ์ของสองประเทศน่าจะพัฒนาขึ้นเมื่อลีโอนิด เบรชเนฟ ได้เป็นผู้นำคนใหม่ ในปีค.ศ.1964 แต่ปรากฏว่าความสัมพันธ์ระหว่างประเทศทั้งสองกลับเป็นไปในทิศทางตรงกันข้าม เนื่องจากเบรชเนฟดำเนินนโยบายต่อจีนที่ไม่แตกต่างจากที่ครุสชอฟได้วางเอาไว้ อีกทั้งการเข้าไปมีบทบาทในภูมิภาคเอเชียมากขึ้น ซึ่งขัดกับผลประโยชน์ของจีน โดยเฉพาะกรณีที่ทำให้การสนับสนุนเวียดนามในการแทรกแซงกัมพูชาของสหภาพโซเวียต ทำให้จีนไม่พอใจอย่างยิ่ง ต่อมาในปีค.ศ.1982 ผู้นำของโซเวียตได้เปลี่ยนมาเป็น ยูริ อันโดรอปอฟ และในปีค.ศ.1984 เป็นคอนสตันติน เซอร์เน็นโก ความสัมพันธ์กับจีนเริ่มเข้าสู่ภาวะที่ผ่อนคลายยิ่งขึ้น แต่ก็ถูกจำกัดเฉพาะในด้านการเมืองระดับอ่อนเท่านั้น เช่น การเจรจาด้านการค้า การแลกเปลี่ยนนักศึกษา ระหว่างกัน เป็นต้น สำหรับปัญหาที่จีนเรียกร้องให้สหภาพโซเวียตเร่งแก้ไขเพื่อปรับความสัมพันธ์ระหว่างกันนั้น ได้บรรลุผลสำเร็จในปีค.ศ.1989 ซึ่งตรงกับปลายสมัยของมิกฮาอิล กอร์บาชอฟ ที่เริ่มดำเนินนโยบายเปิด-ปรับ (ดังจะได้กล่าวต่อไป)

สหภาพโซเวียตกับสาธารณรัฐประชาชนจีนต่างก็เป็นประเทศมหาอำนาจที่เคยมีบทบาทเด่นในเวทีการเมืองระหว่างประเทศ ในฐานะที่เคยมีอิทธิพลในค่ายโลกคอมมิวนิสต์มาก่อนต่างก็มีอาณาเขตที่กว้างขวาง อีกทั้งความยิ่งใหญ่ของจำนวนประชากร และทั้งสองยังดำรงสถานะเป็นสมาชิกถาวร (permanent members) ในองค์การสหประชาชาติ ซึ่งเป็นองค์การระหว่างประเทศทางการเมืองที่นับว่ามีบทบาทสำคัญสูงสุดนับตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่สองได้สิ้นสุดลงจนถึงปัจจุบัน จากสถานะความเป็นมหาอำนาจของทั้งสอง ทำให้ปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันนั้นไม่ว่าจะเป็นในลักษณะที่ราบรื่นหรือตึงเครียด ย่อมมีผลกระทบต่อประเทศต่าง ๆ และระบบระหว่างประเทศอย่างหลีกเลี่ยงไม่พ้น

การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างสหภาพโซเวียตกับจีนโดยมากแล้วจะเริ่มต้นในปี ค.ศ.1949 เพราะเป็นปีที่พรรคคอมมิวนิสต์จีนได้รับชัยชนะ และสาธารณรัฐประชาชนจีนได้รับการสถาปนาขึ้น ความสัมพันธ์ระหว่างสหภาพโซเวียตกับจีนในขณะนั้นดำเนินไปในทิศทางที่สร้างสรรค์ ทั้งสองต่างก็เป็นพันธมิตรหมายเลขหนึ่งของกันและกันเพื่อต่อต้านประเทศค่ายทุนนิยมที่มีสหรัฐอเมริกาเป็นแกนนำ สหภาพโซเวียตเป็นประเทศแรกที่ทำให้การรับรองจีนอย่างเป็นทางการ และทั้งสองได้ลงนามในสนธิสัญญามิตรภาพ พันมิตร และความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน\* เป็นระยะเวลา 30 ปี

แต่ในบทนี้ จะกล่าวถึงนโยบายของสหภาพโซเวียตต่อจีนตลอดช่วงของสงครามเย็น เพื่อให้ทราบถึงการดำเนินนโยบายของรัฐบาลสหภาพโซเวียตแต่ละสมัยที่มีต่อจีนและความสัมพันธ์ระหว่างทั้งสองที่ปรากฏให้เห็นในเชิงความขัดแย้งเป็นส่วนใหญ่ จึงเริ่มศึกษาตั้งแต่ปี ค.ศ.1956 เพราะเป็นปีที่ความสัมพันธ์ถึงขั้นแตกหักอย่างเห็นได้ชัดเจน จนกระทั่งถึงปี ค.ศ. 1991 ซึ่งเป็นปีที่สิ้นสุดสมัยของประธานาธิบดีกอร์บาชอฟและเป็นปีที่สงครามเย็นได้ยุติลงด้วย

## 2.1 นโยบายของสหภาพโซเวียตที่มีต่อจีน ในสมัยของนิกิต้า ครุสชอฟ

หากย้อนไปในช่วงสมัยของสตาลิน ความสัมพันธ์ระหว่างสหภาพโซเวียตกับจีนก็เริ่มมีสัญญาณที่บ่งชี้ถึงความอึดอัดระหว่างกันอยู่ก่อนแล้ว กล่าวคือ จากสนธิสัญญาพันธมิตร 30 ปีที่ทำให้สหภาพโซเวียตมีสิทธิในการสร้างฐานทัพเรือที่พอร์ต อาเธอร์ (port arthur) มีสิทธิเหนือทางรถไฟในจีนและมีสิทธิเหนือมณฑลโกเลีย ซึ่งเป็นดินแดนที่จีนปรารถนาจะผนวกเป็นดินแดนของตน เป็นสาเหตุทำให้จีนไม่พอใจ โดยเฉพาะการที่สหภาพโซเวียตประกาศว่าจะถอนทหารออกจากพอร์ต อาเธอร์ ก็ต่อเมื่อได้ลงนามในสนธิสัญญาสันติภาพกับญี่ปุ่น แต่ในขณะนั้นจีนยังไม่มีปฏิริยาตอบโต้ ความขัดแย้งจึงยังไม่ปรากฏแก่สายตาประชาคมโลก เพราะจีนยังคงต้องพึ่งพาโซเวียตทางด้านเศรษฐกิจ<sup>1</sup> อันเนื่องมาจากการสภาพการเมืองภายในที่ยังไม่มั่นคง อีกทั้งอำนาจ

\* เป้าหมายของสนธิสัญญา คือ การป้องกันภัยคุกคามที่มาจากญี่ปุ่นและสหรัฐอเมริกา เพราะสนธิสัญญาระบุไว้ว่า หากประเทศใดประเทศหนึ่งถูกญี่ปุ่นหรือพันธมิตรของญี่ปุ่นโจมตี จะให้การช่วยเหลือด้านการทหารและด้านอื่น ๆ ทั้งนี้ ควบทบทบัญญัติของสนธิสัญญาฉบับนี้ได้ในภาคผนวก ก.

<sup>1</sup>ในปีค.ศ.1950 สหภาพโซเวียตได้ให้ความช่วยเหลือจีนในรูปเครดิตเป็นจำนวน 300 ล้านดอลลาร์สหรัฐ โดยมีระยะเวลาปลดหนี้ 4 ปี เพื่อนำไปฟื้นฟูเศรษฐกิจและพัฒนาอุตสาหกรรม และยังมี การร่วมลงทุนกันในการดำเนินธุรกิจการต่อเรือ เหมืองแร่ และสายการบินอีกด้วย อ้างจาก R.G Boyd, *Communist China's Foreign Policy* (New York: Praeger, 1962),p. 66-70.



ของสตาลินที่มีอยู่อย่างท่วมท้นในค่ายสังคมนิยม เมื่อสตาลินถึงแก่กรรม ผู้นำคนใหม่ของสหภาพโซเวียตถูกแทนที่โดยครุชชอฟ ผู้ซึ่งดำเนินนโยบายต่างประเทศที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม มีท่าทีที่แข็งกร้าวต่อจีน ทำให้ความเป็นปรปักษ์ได้ถูกบันทึกลงในประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างทั้งสองนับแต่บัดนั้น เพื่อให้เห็นถึงนโยบายสหภาพโซเวียตต่อจีนในสมัยของครุชชอฟ จะจำแนกความขัดแย้งที่มาจากสาเหตุหลากหลายประการดังนี้

## 2.1.1 การตีความอุดมการณ์มาร์กซิสต์-เลนินนิสต์

### 2.1.1.1 นโยบายการอยู่ร่วมโดยสันติกับค่ายตะวันตก

จากการประชุมพรรคคอมมิวนิสต์ครั้งที่ 20<sup>2</sup> ระหว่างวันที่ 14-25 กุมภาพันธ์ 1956 ครุชชอฟได้เสนอนโยบายการอยู่ร่วมกันโดยสันติกับค่ายตะวันตก หรือประเทศที่มีระบบสังคมและการเมืองต่างกัน การอยู่ร่วมกันโดยสันติกับค่ายตะวันตก มิได้เป็นยุทธวิธีชั่วคราว แต่เป็นการนำแนวคิดของเลนินมาสานต่อให้เป็นหลักการโดยทั่วไปของนโยบายต่างประเทศของสหภาพโซเวียต ในขณะนั้น<sup>3</sup> สาระสำคัญของการอยู่ร่วมโดยสันติ คือ หากมีการคุกคามโดยการใช้อำนาจ จะต้องมิใช่มาจากสหภาพโซเวียต แม้ว่าสหภาพโซเวียตจะได้สรรเสริญในระบบทุนนิยมก็ตาม แต่ก็มีเป้าหมายความที่จะต้องไปแทรกแซงกิจการภายในของประเทศเหล่านั้น และการที่ระบบสังคมนิยมจะได้รับชัยชนะ ก็มีไ้เป็นชัยชนะที่ผ่านการแทรกแซงโดยการใช้อำนาจกับประเทศทุนนิยม

ครุชชอฟยังกล่าวอีกว่า หลักการอยู่ร่วมกันโดยสันตินั้นเป็นหลักโดยธรรมชาติ ซึ่งได้รับการยอมรับจากประชาคมโลก อีกทั้งหลักการนี้ได้กลายเป็นหลักการสำคัญในการดำเนินนโยบายต่างประเทศของจีนและประเทศอื่น ๆ อีกด้วย เนื่องจากปัจจุบันไม่มีทางเลือกอื่นใด นอกเสียจากทางเลือกสองทาง คือ การอยู่ร่วมโดยสันติกับการอยู่ร่วมโดยสงคราม ดังนั้นการแข่งขันโดยสันติวิธีจึงเป็นทางออกสุดท้ายที่เหลืออยู่สำหรับการแข่งขันระหว่างกลุ่มประเทศทั้งสอง<sup>4</sup>

<sup>2</sup>อ่านรายละเอียดคำปราศรัยของ Khrushchev ได้ใน G.F. Hudson, Richard Lowenthal and Roderrick MacFarquhar, *The Sino-Soviet Dispute: Documented and Analysed*, p.42.

<sup>3</sup>David Floyd, *Mao Against Khrushchev, a short history of the Sino-Soviet conflict* (London: Pall Mall Press, 1964), p.33.

<sup>4</sup>Wladyslaw W. Kulski, *Peaceful Co-Existence : An Analysis of Soviet Foreign Policy* (Chicago: Henry Regnery Company, 1959), p.129.

หลักการอยู่ร่วมโดยสันติที่รัฐบาลครุสชอฟได้เสนอนั้นเป็นแนวทางการดำเนินนโยบายต่างประเทศของสหภาพโซเวียตที่มีท่าทีผ่อนปรนต่อประเทศตะวันตก ทำให้จีนเกิดความไม่พอใจอีกทั้งสงสัยในเจตนาของสหภาพโซเวียต ทางจีนจึงแย้งว่า นโยบายดังกล่าวเป็นการบิดเบือนลัทธิมาร์กซิสต์-เลนินนิสต์ เป็นการมองจักรวรรดินิยมในแง่ดีเกินไป ฝ่ายจีนยังประณามสหภาพโซเวียตอีกว่า นโยบายอยู่ร่วมโดยสันติกับค่ายตะวันตกนั้น ได้สร้างความเสียหายให้แก่ขบวนการปฏิวัติฝ่ายซ้ายในโลกที่สามที่จีนให้การสนับสนุนอยู่<sup>5</sup>

### 2.1.1.2 สงครามระหว่างสองระบบเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงได้

นอกจากครุสชอฟจะกล่าวถึงนโยบายการอยู่ร่วมโดยสันติกับค่ายตะวันตกแล้ว ครุสชอฟยังกล่าวถึงนโยบายที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ สงครามเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงได้ (war is inevitable) นโยบายนี้แม้ว่าจะขัดกับหลักการมาร์กซิสต์-เลนินนิสต์ที่เคยกล่าวไว้ว่าสงครามเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้หากจักรวรรดินิยมยังคงอยู่ด้วยเงื่อนไข 2 ประการคือ จักรวรรดินิยมครอบงำโลก และพลังทางสังคมรวมทั้งพลังทางการเมืองที่ไม่ต้องการให้เกิดสงครามมีความอ่อนแอจนไม่สามารถยับยั้งจักรวรรดินิยมมิให้ทำสงครามได้ แต่ครุสชอฟให้เหตุผลว่าสถานการณ์ในขณะนั้นรัฐสังคมนิยมมีความเข้มแข็งขึ้น สังคมนิยมมีพลังสูง รัฐสังคมนิยมต่างก็ต้องการหลีกเลี่ยงสงคราม ประกอบกับประชาชนของประเทศต่าง ๆ ต่างก็ไม่ต้องการเข้าสู่ภาวะสงคราม เพราะฉะนั้นการมีกำลังต่อต้านสงครามที่เข้มแข็งเช่นนี้ ทำให้สามารถยับยั้งสงครามที่เริ่มจากจักรวรรดินิยม สงครามจึงเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงได้<sup>6</sup>

ครุสชอฟยังกล่าวต่อไปว่า จะไม่มีชัยชนะเกิดขึ้น หากเกิดสงครามนิวเคลียร์แล้วจะไม่มีประเทศใดสามารถรอดพ้นจากหายนะไปได้เลย เพราะสงครามที่มีอาวุธที่ทันสมัยจะนำมาซึ่งความหายนะ ประชาชนทั้งในรัฐสังคมนิยมและทุนนิยมก็จะถูกทำลายหมดสิ้น<sup>7</sup>

<sup>5</sup>Francis O. Wilcox, China and the Great Powers : Relations with the United States, the Soviet Union, and Japan (New York: Praeger Publishers, 1975), p.17.

<sup>6</sup>สรุปและเรียบเรียงจาก G.F Hudson, Richard Lowenthal, and Roderick Macfarquhar, The Sino-Soviet Dispute, Documented and Analyzed, pp.43-44.

<sup>7</sup>Wladyslaw W. Kulski, Peaceful Co-Existence : An Analysis of Soviet Foreign Policy, p.129-131.



จากนโยบายดังกล่าว จีนไม่เห็นด้วย ทั้งยังมีความเห็นที่แตกต่างออกไปว่ามีความจำเป็นต้องให้การสนับสนุนการปฏิวัติในประเทศต่าง ๆ เพื่อล้มล้างรัฐบาลของพวกนายทุน และจีนยังกล่าวหาว่าสหภาพโซเวียตบิดเบือนไปจากลัทธิมาร์กซิสต์-เลนินนิสต์อย่างร้ายแรง สหภาพโซเวียตได้โต้ตอบกลับไปว่าจีนมีความกระหายสงครามและไม่ตระหนักถึงภัยจากสงครามปรมาณู<sup>8</sup>

### 2.1.1.3 ทางไปสู่สังคมนิยมมีอยู่หลายแนวทาง

ในการประชุมพรรคคอมมิวนิสต์ครั้งที่ 20 ครุสชอฟได้กล่าวถึงความจำเป็นในการเปลี่ยนแปลงทุนนิยมไปสู่สังคมนิยม แต่หนทางที่จะไปสู่สังคมนิยมนั้นมีหลายวิธี ไม่จำเป็นต้องเกิดสงครามกลางเมืองหรือมีความรุนแรงเกิดขึ้นโดยยกคำกล่าวของเลนิน ที่ว่า “ทุกชาติสามารถบรรลุถึงสังคมนิยมโดยไม่จำเป็นต้องมีแนวทางเดียวกัน” นอกจากนี้ ตัวอย่างในประวัติศาสตร์ก็แสดงให้เห็นว่าการเปลี่ยนไปสู่สังคมนิยมมีได้หลายวิธีดังเช่นใน โปแลนด์ บัลแกเรีย เชโกสโลวะเกียและแอลเบเนีย ยกเว้นในประเทศทุนนิยมที่มีความเข้มแข็งและมีกองกำลังขนาดใหญ่ จึงจำเป็นต้องอาศัยรูปแบบการปฏิวัติที่รุนแรง จากนโยบายดังกล่าวทำให้จีนมองว่าสหภาพโซเวียตเกรงอำนาจสหรัฐอเมริกาจึงละทิ้งอุดมการณ์ และกล่าวว่าครุสชอฟเป็นพวกลัทธิแก้ไข (Revisionism) ดังที่เหมาเจ๋อตงได้กล่าวไว้ว่า “เลนินได้เติบโตมาด้วยการต่อสู้ การต่อสู้ของชนชั้นนั้นยังไม่สิ้นสุด เพราะชาวมาร์กซ์ยังมีจำนวนน้อยเมื่อเทียบกับประชาชนทั้งหมด ดังนั้นการต่อสู้จึงต้องได้รับการพัฒนาต่อไป”<sup>9</sup> การที่ทั้งสองมีมุมมองที่แตกต่างกันอาจเป็นเพราะประสบการณ์ที่ไม่เหมือนกัน กล่าวคือพรรคคอมมิวนิสต์ของจีนนั้นประสบความสำเร็จในการปฏิวัติเพราะสงครามกลางเมือง ผู้นำจีนคอมมิวนิสต์ล้วนผ่านประสบการณ์การปฏิวัติมากมายทำให้จีนมั่นใจว่าการเปลี่ยนแปลงไปสู่คอมมิวนิสต์นั้นจะต้องมีการปฏิวัติ ในขณะที่พรรคคอมมิวนิสต์ของสหภาพโซเวียตปฏิวัติได้สำเร็จโดยไม่มีการต่อสู้เสียเลือดเนื้อแต่ประการใด

นอกจากนโยบายใหม่ 3 ประการข้างต้น จะเป็นจุดกำเนิดของความขัดแย้งระหว่างสหภาพโซเวียตกับจีน การกล่าวประณามสตาลินในแถลงการณ์ลับโดยครุสชอฟ ยิ่งเพิ่มระดับของความขัดแย้งให้สูงขึ้นอีก ทั้งนี้เป็นเพราะแถลงการณ์ดังกล่าวมิได้มีการปรึกษาหารือกับ

<sup>8</sup>นรนิติ เศรษฐบุตร, การขัดแย้งระหว่างสาธารณรัฐประชาชนจีนและสหภาพโซเวียต เป็นเหตุสำคัญที่ทำให้กรณีพิพาทในแหลมอินโดจีนระหว่างเขมรกับญวนขยายตัวและยืดเยื้อ (กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2526), หน้า 13-16.

<sup>9</sup>G.F. Hudson, Richard Lowenthal and Roderrick MacFarquhar, The Sino-Soviet Dispute: Documented and Analysed, p.83.

พรรคคอมมิวนิสต์อื่นๆ รวมทั้งจีนเสียก่อน<sup>10</sup> สาระสำคัญของสุนทรพจน์ที่กล่าวโจมตีสตาลิน คือ การกล่าวว่สตาลินเป็นผู้นำเผด็จการที่สังหารผู้บริสุทธิ์ ใช้วิธีการทรมาณเพื่อให้ผู้ถูกจับกุมยอมรับสารภาพ ดำเนินนโยบายที่ผิดพลาดในช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง ทำให้ชาวรัสเซียต้องสูญเสียชีวิตและทรัพย์สินจำนวนมาก ความผิดพลาดที่เกิดจากการสร้างความขัดแย้งกับยูโกสลาเวีย อีกทั้งการที่สตาลินพยายามสร้างลัทธิบูชาบุคคลเพื่อให้คนมาเลื่อมใสตน ซึ่งข้อกล่าวหาทั้งหมดนี้ สตาลินจะต้องเป็นผู้รับผิดชอบ

จากแถลงการณ์ลับดังกล่าว ทำให้จีนมองว่าครุสชอฟพยายามวางตนเป็นผู้นำค่ายโลกคอมมิวนิสต์<sup>11</sup> และเป็นกรกระทำที่ไม่สมเหตุผล แม้ว่าจีนจะยอมรับว่าสตาลินมีความผิดพลาดบางส่วนในการดำเนินนโยบายต่างประเทศ แต่สตาลินก็ยังมีคุณประโยชน์ คือ การพัฒนาและนำทฤษฎีมาร์กซิสต์-เลนินนิสต์มาปรับใช้อย่างถูกต้อง ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อพรรคคอมมิวนิสต์ทั่วโลก<sup>12</sup> นอกจากนี้จีนยังวิตกว่า การกล่าวโทษสตาลินอาจมีผลมาถึงผู้นำจีนในขณะนั้น เพราะเหมาเจ๋อตงดำเนินนโยบายเช่นเดียวกับสตาลิน จีนจึงจัดให้มีการประชุมคณะกรรมการกลางพรรคคอมมิวนิสต์จีนเพื่อหาทางป้องกันการโจมตีจากฝ่ายสหภาพโซเวียตมายังผู้นำจีน

### 2.1.2 การแข่งขันกันเป็นผู้นำในค่ายโลกคอมมิวนิสต์

สหภาพโซเวียตเป็นประเทศแรกที่ประสบความสำเร็จในการปฏิวัติประเทศให้เป็นสังคมนิยม จึงเชื่อว่าตนเป็นผู้นำโลกคอมมิวนิสต์ สามารถตัดสินใจในการดำเนินนโยบายกับประเทศทุนนิยมได้ดีกว่า และมองว่าผู้นำจีนซึ่งขณะนั้นคือ เหมาเจ๋อตง ยังอ่อนต่อประสบการณ์โลกและไม่สามารถดำเนินยุทธวิธีที่ทำให้จักรวรรดินิยมอ่อนแอได้โดยไม่ต้องใช้กำลังทางทหาร<sup>13</sup> สมัยของครุสชอฟ เป็นช่วงแรกที่สหภาพโซเวียตเริ่มให้ความสนใจประเทศกำลังพัฒนา ดังนั้นสหภาพโซเวียตจึงได้พยายามใช้หลากหลายวิธีทั้งทางด้านอุดมการณ์ เศรษฐกิจ และการทหาร

<sup>10</sup>Donald S. Zagoria, The Sino-Soviet Conflict 1956-1961, (New Jersey: Princeton University Press, 1962), p.42.

<sup>11</sup>David Floyd, Mao Against Khrushchev, a short history of the Sino-Soviet conflict, p.37.

<sup>12</sup>Robert C. North, Moscow and Chinese Communist (California: Stanford University Press, 1963), pp.270-271.

<sup>13</sup>Alvin Z. Rubinstein, Soviet Foreign Policy Since World War II, 4<sup>th</sup>ed. (New York: Harper Collins, 1992), p.154.



เพื่อเข้ามามีบทบาทเป็นผู้นำกลุ่มประเทศโลกที่สาม เห็นได้จากการไปเยือนประเทศอินเดีย ออฟกานิสถาน พม่า เป็นต้น

ทางจีนกลับไม่ยอมรับในการเป็นผู้นำของสหภาพโซเวียต โดยกล่าวว่าย่ำอยู่เสมอกว่าความสัมพันธ์ระหว่างจีน-โซเวียต ตั้งอยู่บนหลักการของ “ความเท่าเทียม ผลประโยชน์ร่วมกัน การเคารพนับถืออำนาจอธิปไตยและเขตแดนของกันและกัน” (equality, mutual benefit, mutual respect for national sovereignty and territorial integrity)<sup>14</sup> นอกจากนี้ ภายหลังการมรณกรรมของสตาลิน จีนมองว่าตนควรมีบทบาทนำในการปฏิบัติในบรรดาประเทศที่เกิดขึ้นใหม่หรือประเทศโลกที่สาม ด้วยเหตุผลที่ว่าจีนใช้วิธีการพัฒนาเศรษฐกิจแบบเน้นการใช้แรงงาน อุตสาหกรรมที่ไม่สลับซับซ้อน ซึ่งเป็นแนวทางที่เหมาะสมกับประเทศกำลังพัฒนามากกว่าเมื่อเปรียบเทียบกับสหภาพโซเวียตที่มุ่งพัฒนาอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ ต่อมาจีนได้จัดตั้งสำนักงานประสานงานระหว่างคอมมิวนิสต์ขึ้นในกลางปีค.ศ.1957 โดยแบ่งเขตคอมมิวนิสต์ในเอเชียออกเป็น 2 เขต คือเขตคอมมิวนิสต์ภาคเหนือ ที่ประกอบไปด้วยญี่ปุ่น เกาหลี สำหรับเขตคอมมิวนิสต์ภาคใต้ ได้แก่ บรรดาพรรคคอมมิวนิสต์ต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ นอกจากนี้จีนยังได้แสดงบทบาทผู้นำในกลุ่มประเทศโลกที่สามจากการประชุมที่เจนีวา ปี ค.ศ.1954 ที่ว่าด้วยปัญหาอินโดจีนและเกาหลี และในการประชุมกลุ่มประเทศอัฟริกา-เอเชีย (Afro-Asian Conference) ในปี ค.ศ.1955 ที่เมืองบันดุง ประเทศอินโดนีเซีย จีนโดยผู้แทนคือ โจวเอินไหล นายกรัฐมนตรีขณะนั้นได้มีโอกาสปรากฏตัวในเวทีภูมิภาคอย่างโดดเด่น ซึ่งครั้งนี้สหภาพโซเวียตถูกกีดกันไม่ให้เข้าร่วมประชุมด้วยเหตุผลที่ว่าประเทศในทวีปยุโรป

นอกจากนี้ประเด็นที่นำมาสู่การถกเถียงกันอีกคือ จีนมองว่าการพัฒนาตามแนวทางของจีนนั้นแตกต่างจากสหภาพโซเวียต การพัฒนาโดยอาศัยอุตสาหกรรมหนักและเทคโนโลยีขั้นสูงนั้นไม่เหมาะสมกับจีนและประเทศด้อยพัฒนาทั้งหลาย เพราะก่อให้เกิดปัญหาทางเศรษฐกิจตามมา ดังนั้นในปี ค.ศ.1958 จึงตัดสินใจใช้ระบบคอมมูน (ระบบนารวม)<sup>15</sup> ซึ่งเป็นการเร่งการผลิตในภาคเกษตรกรรม ใช้แรงงานในการผลิตซึ่งเป็นวิธีเดียวกับประเทศญี่ปุ่น แนวคิดระบบคอมมูนนำมาซึ่งความขัดแย้งระหว่างสหภาพโซเวียตกับจีน เพราะจีนกล่าวว่าแนวทางของเหมาเจ๋อตงสามารถแก้ไขปัญหให้กับประเทศด้อยพัฒนาได้ แต่ทางฝ่ายสหภาพโซเวียต หากยอมรับเช่นนั้นก็เท่ากับยอมรับว่าจีนเป็นผู้นำในการปฏิบัติในเอเชีย แอฟริกาและลาตินอเมริกา ดังนั้นสหภาพ

<sup>14</sup>R.G Boyd, *Communist China's Foreign Policy*, p.68.

<sup>15</sup>สาระสำคัญของระบบคอมมูนสามารถอ่านรายละเอียดเพิ่มเติมได้ใน Donald S. Zagoria, *The Sino-Soviet Conflict 1956-1961*, pp.85-90.

โซเวียตจึงต่อต้านระบบคอมมิวนิสต์ของจีนและกล่าวว่าจีนจะเป็นประเทศสุดท้ายในบรรดาระบบสังคมนิยมที่พัฒนา อีกทั้งยืนยันว่าการใช้เทคโนโลยีเป็นสิ่งจำเป็นในการพัฒนาประเทศสังคมนิยม<sup>16</sup>

### 2.1.3 ปัญหาเรื่องพรมแดน

ความขัดแย้งเรื่องพรมแดนระหว่างสหภาพโซเวียตกับจีนมิใช่เรื่องแปลกในการดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างทั้งสอง เนื่องจากเป็นประเทศเพื่อนบ้านที่มีพรมแดนยาวติดต่อกันหลายพันกิโลเมตร ปัญหาเกิดจากการที่ฝ่ายจีนอ้างเหตุผลในประวัติศาสตร์ว่าสนธิสัญญาที่ริเริ่มโดยพระเจ้าซาร์แห่งรัสเซียหลายพระองค์ที่ลงนามในปี ค.ศ.1810,1858 และ1864 เป็นสนธิสัญญาที่ไม่เป็นธรรม (unequal treaties) เพราะจีนถูกบังคับให้ต้องเสียดินแดนล้านตารางไมล์บริเวณเอเชียกลางและบริเวณไซบีเรีย โดยเฉพาะมองโกเลียนอก ที่จีนถือว่าเป็นดินแดนของจีนมาก่อนในประวัติศาสตร์ (แต่เพิ่งได้รับเอกราชและอยู่ภายใต้อิทธิพลของสหภาพโซเวียตหลังจากที่พรรคคอมมิวนิสต์แห่งสหภาพโซเวียตปฏิวัติสำเร็จ) เหม่าเจอตุงพยายามเจรจาเพื่อขอคืนดินแดนคืนระหว่างที่ครุสชอฟเดินทางไปจีนในปี ค.ศ.1954 แต่ครุสชอฟปฏิเสธที่จะเจรจาด้วย<sup>17</sup>

ในวันที่ 8 มีนาคม ปีค.ศ.1963 หนังสือพิมพ์จีน (People's Daily) ได้รายงานเกี่ยวกับสนธิสัญญา 9 ฉบับที่ได้ลงนามร่วมกับสหภาพโซเวียตว่าไม่เป็นธรรม เพราะจีนโดนบังคับ เหม่าเจอตุงได้ให้สัมภาษณ์แก่ผู้สื่อข่าวของญี่ปุ่นว่า “รัสเซียได้ยึดดินแดนของจีนไปมากกว่า 1,500,000 ตารางกิโลเมตร”<sup>18</sup> วันที่ 21 กันยายนปีเดียวกัน รัฐบาลสหภาพโซเวียตได้ตอบจีนกลับไปว่าจีนนั้นฝ่าฝืนพรมแดนของสหภาพโซเวียตเกินกว่า 5,000 ครั้ง ทางรัฐบาลสหภาพโซเวียตได้แสดงความปรารถนาที่เจรจาอย่างฉันมิตรกับจีนเพื่อหาข้อยุติและกำหนดเส้นเขตแดนของประเทศให้แน่นอน แต่จีนก็หลีกเลี่ยงการเจรจาใด ๆ อีกทั้งยังฝ่าฝืนเขตแดนอยู่บ่อยครั้ง รัฐบาลสหภาพโซเวียตกล่าวว่า ข้อเสนอจากฝ่ายสหภาพโซเวียตที่ให้มีการเจรจาเพื่อกำหนดเส้นเขตแดนนั้นมีหลักฐานยืนยันที่ปรากฏอยู่ในบันทึกของกระทรวงการต่างประเทศของสหภาพโซเวียต ฉบับลงวันที่ 29 พฤศจิกายน ค.ศ.1960 นอกจากนี้รัฐบาลสหภาพโซเวียตก็ได้เกิดความวิตกในเรื่องการเผยแพร่ข่าวจากทางจีนที่ว่าเส้นเขตแดนนั้นไม่ยุติธรรมเพราะเป็นการบิดเบือนความเป็นจริง รัฐบาลสหภาพโซเวียตจึงกล่าวว่าภายหลังการปฏิวัติในรัสเซียสำเร็จ ในวันที่ 27 กันยายน ค.ศ.1920 รัฐบาลได้ประกาศยกเลิกสนธิสัญญาที่ไม่เสมอภาค ประกาศยกเลิกเขตอิทธิพล สิทธิสภาพนอก

<sup>16</sup> Donald S. Zagoria, *The Sino-Soviet Conflict 1956-1961*, p.111.

<sup>17</sup> John Gittings, *The World and China 1922-1972* (London: Eyre Methuen, 1974), p.256.

<sup>18</sup> โอลีก อิวานอฟ, *ไครมิด* (กรุงเทพฯ: สำนักแถลงข่าวโซเวียต, 2524), p.45.



อาณาเขตและอำนาจศาลกงสุลในประเทศจีน รวมทั้งบรรดาสิ่งที่ไม่เสมอภาคในความสัมพันธ์ระหว่างรัสเซียกับจีนแล้ว<sup>19</sup>

#### 2.1.4 การปฏิเสธของสหภาพโซเวียตในการให้ความช่วยเหลือเงินพัฒนาอาวุธ

สนธิสัญญาระหว่างสหภาพโซเวียตกับจีนเมื่อวันที่ 15 ตุลาคม ค.ศ.1957 ที่ว่าด้วย “เทคโนโลยีใหม่เพื่อการป้องกันประเทศ” (New Technology for National Defense) มีสาระสำคัญคือ การที่สหภาพโซเวียตจะมอบตัวอย่างระเบิดปรมาณู ช่วยพัฒนาอาวุธนิวเคลียร์ของจีน และให้ข้อมูลในการผลิตแก๊ส<sup>20</sup> สนธิสัญญานี้สร้างความพึงพอใจให้แก่จีนเป็นอย่างมาก เห็นได้จากกรณีที่เหมาเจ๋อตุงกล่าวยกย่องสหภาพโซเวียตในที่ประชุมเฉลิมฉลองครบรอบ 40 ปีของการปฏิวัติพรรคบอลเชวิกว่า สหภาพโซเวียตเป็นผู้นำสูงสุดของค่ายสังคมนิยม<sup>21</sup>

ปี ค.ศ.1959 สหภาพโซเวียตกลับขอยกเลิกสนธิสัญญาดังกล่าว ภายหลังจากที่ครุสชอฟถูกจีนปฏิเสธระหว่างการเดินทางไปเยือนจีนเพื่อขอจูงฐานทัพเรือในดินแดนของประเทศจีนและติดตั้งสถานีวิทยุเพื่อใช้ติดต่อกับกองทัพเรือ เหมาเจ๋อตุงได้กล่าวปฏิเสธว่า “... เราเคยมีอังกฤษและอีกหลายชาติที่มาอยู่บนดินแดนของเราเป็นเวลาหลายปีแล้ว เราจะไม่ยอมให้ใครมาใช้ดินแดนของเราเพียงเพื่อผลประโยชน์ส่วนตัวอีก และจะไม่ยอมอนุญาตให้มีฐานทัพเรือใด ๆ ในจีนได้”<sup>22</sup>

การยกเลิกสนธิสัญญาในปีค.ศ.1957 ทำให้จีนไม่พอใจมาก จึงตัดสินใจที่จะสร้างอาวุธนิวเคลียร์ด้วยตนเอง จีนกล่าวหาสหภาพโซเวียตว่าดำเนินนโยบายแบบ “ลัทธิแก้ไข” อีกครั้ง สหภาพโซเวียตได้สั่งถอนผู้เชี่ยวชาญและที่ปรึกษาโครงการต่าง ๆ กลับประเทศทั้งหมด เป็นผลให้การพัฒนาเศรษฐกิจและเทคโนโลยีของจีนต้องชะงัก แม้ว่าประเทศในเครือคอมมิวนิสต์จะพยายามประนีประนอมความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างจีนกับสหภาพโซเวียตแต่ก็ไม่ได้ผล<sup>23</sup> ต่อมา

<sup>19</sup> Alan J. Day, *China and The Soviet Union 1949-1978* (London: Longman, 1985), pp. 88-89.

<sup>20</sup> John Gittings, *Survey of Sino-Soviet Dispute 1963-1967*, pp.102-109.

<sup>21</sup> Joseph L. Noguee and Robert H. Donaldson, *Soviet Foreign Policy Since World War II* (New York: Pergamon Press, 1981), p.211.

<sup>22</sup> นิกิต้า ครุสชอฟ, *ความทรงจำของข้าพเจ้า*, แปลโดย เปรมชัย พริ้งสุลกะ, (กรุงเทพมหานคร: บพิธ, 2517), p.264.

<sup>23</sup> จูลีฟ ชินวรโรน, *นโยบายต่างประเทศของสาธารณรัฐประชาชนจีน: อดีตถึงปัจจุบัน*, เอเชียปริทัศน์ 1,4 (กรกฎาคมถึงกันยายน 2525), หน้า94.

ในปีค.ศ.1963 สหภาพโซเวียตยังลงนามในสนธิสัญญาการจำกัดการทดลองอาวุธนิวเคลียร์กับสหรัฐอเมริกา นับว่าเป็นสนธิสัญญาการควบคุมอาวุธฉบับแรกระหว่างมหาอำนาจภายหลังสงครามได้ยุติลง สนธิสัญญาฉบับนี้มีความสำคัญมาก เพราะทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในระบบความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ คือ ผู้นำของค่ายโลกคอมมิวนิสต์และผู้นำค่ายทุนนิยมมาร่วมมือกัน ทั้งๆ ที่ขัดต่อผลประโยชน์ของพันธมิตรเดิมของตน อาทิเช่น ฝรั่งเศสไม่พึงพอใจสหรัฐอเมริกา ขณะที่จีนก็หวาดระแวงสหภาพโซเวียตเช่นกัน<sup>24</sup> ในเดือนกรกฎาคม ปีค.ศ.1963 จีนแสดงออกถึงความไม่พอใจโดยได้กล่าวโจมตีนโยบายดังกล่าวของสหภาพโซเวียตว่าเป็นการตัดสินใจแต่ฝ่ายเดียว โดยที่จีนไม่ได้รับการปรึกษาหารือแต่ประการใด และจีนยังกังวลด้วยว่าสหภาพโซเวียตต้องการเป็นผู้นำทางการทหารที่เข้มแข็งแต่เพียงผู้เดียว

## 2.1.5 การดำเนินนโยบายต่อรัฐต่าง ๆ ที่ขัดแย้งกับจีน

### 2.1.5.1 วิฤตการณ์ช่องแคบไต้หวัน

ในเดือนสิงหาคมปีค.ศ.1958 จีนได้ยิงปืนใหญ่ถล่มเกาะไต้หวัน สหรัฐอเมริกาได้ส่งกองกำลังเข้ามาคุ้มครองไต้หวัน ในระยะแรกสหภาพโซเวียตกล่าวสนับสนุนจีนในหนังสือพิมพ์ Pravda ฉบับวันที่ 31 สิงหาคมค.ศ.1958 ว่า "หากมีการคุกคามจีนก็หมายความว่า เป็นการคุกคามสหภาพโซเวียตด้วยเช่นกัน ทั้งนี้สหภาพโซเวียตจะให้ความช่วยเหลือแก่จีนทุกวิถีทางเพื่อจัดการกับภัยคุกคามที่วุ่นให้สิ้นซาก" แต่เหตุการณ์เริ่มทวีความรุนแรงเมื่อสหรัฐอเมริกากับจีนมีที่ท่าว่าจะตกลงกันไม่ได้ ขณะเดียวกัน กองกำลังสหรัฐอเมริกาเริ่มเข้าใกล้ชายฝั่งจีนมากขึ้น หากจีนโจมตีเพื่อปกป้องอธิปไตยสงครามก็อาจจะเกิดขึ้นในทันที สหภาพโซเวียตเกรงว่าเหตุการณ์ครั้งนี้ อาจนำพาตนเข้าสู่สงครามได้ จึงมีท่าทีเปลี่ยนไปจากเดิมที่ให้การสนับสนุนจีน มาเป็นการดำเนินนโยบายที่เป็นกลาง เห็นได้จากการส่งข้อความถึงประธานาธิบดี ดไวท์ ดี ไอเซนฮาวร์ (Dwight D. Eisenhower) ในวันที่ 7 กันยายน ปีค.ศ.1958 โดยมีสาระสำคัญว่า หากมีการโจมตีดินแดนของประเทศจีน สหภาพโซเวียตก็จะให้ความช่วยเหลือ ขณะเดียวกันก็กล่าวว่าต้องการให้สหรัฐอเมริกาเข้ามาช่วยสอดส่องสถานการณ์ที่เกิดขึ้น

ท่าทีที่ระมัดระวังมากขึ้นในการดำเนินนโยบายต่อสหรัฐอเมริกาเห็นได้จากข้อความที่ ครุสชอฟส่งถึงประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกาว่า "หากสงครามเกิดขึ้นในจีน ไม่ต้องสงสัยเลยว่า

<sup>24</sup>Joseph L. Noguee and Robert H. Donaldson, Soviet Foreign Policy Since World War II , p.215.



ประชาชนจีนจะตอบได้ผู้ก้าวร้าวอย่างสาสม” และ “หากกำลังทหารของสหรัฐอเมริกาไม่ออกไปจากไต้หวัน ประชาชนชาวจีนก็จะต้องช่วยขับไล่ออกไปให้พ้นจากเขตแดนของตน”<sup>25</sup> ข้อความดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า สหภาพโซเวียตต้องการให้จีนยับยั้งการก้าวร้าวของตะวันตกด้วยตนเอง มิใช่อาศัยความช่วยเหลือจากสหภาพโซเวียต

พฤติกรรมของสหภาพโซเวียตครั้งนี้แสดงให้เห็นว่า สหภาพโซเวียตได้ละเมิดสนธิสัญญาพันธมิตรที่ลงนามร่วมกับจีนในปีค.ศ.1950 ทำให้ให้จีนมองว่า สหภาพโซเวียตไม่ให้ความช่วยเหลือด้วยความเต็มใจ เหตุการณ์ช่องแคบไต้หวันนี้เป็นกรณีหนึ่งได้นำไปสู่ความตึงเครียดในความสัมพันธ์ระหว่างทั้งสอง

### 2.1.5.2 ความขัดแย้งระหว่างสหภาพโซเวียตกับแอลเบเนีย

แอลเบเนียเป็นประเทศพันธมิตรเพียงประเทศเดียวของจีนในยุโรป ถูกครุซชอฟ วิพากษ์วิจารณ์ในการประชุมพรรคคอมมิวนิสต์ครั้งที่ 22 เช่นเดียวกับสตาลินที่เคยถูกกล่าวประณามมาก่อนในที่ประชุมพรรคคอมมิวนิสต์ครั้งที่ 20 พรรคแรงงานในแอลเบเนียถูกวิพากษ์วิจารณ์ว่าทำทลายการตัดสินใจของค่ายโลกคอมมิวนิสต์โดยการเปลี่ยนแปลงข้อตกลงที่พรรคคอมมิวนิสต์กำหนดไว้ ครุซชอฟยืนยันว่าแอลเบเนียไม่ทำตามข้อตกลงที่ได้รับความเห็นชอบจากการประชุมพรรคคอมมิวนิสต์ครั้งที่ 20 นอกจากนี้ยังมีการต่อต้านสหภาพโซเวียตในแอลเบเนีย มีการกระทำที่ทารุณต่อชาวแอลเบเนียที่เป็นพันธมิตรกับสหภาพโซเวียต อีกทั้งประชาชนแอลเบเนียที่ให้การสนับสนุนสหภาพโซเวียตจะถูกประณามจากผู้นำว่าเป็นศัตรูของประเทศ<sup>26</sup>

ครุซชอฟกล่าวสรรเสริญลีรี เบลีโชวา (Liri Belishova) และโคโก ทาซโก (Koco Tashko) ฝ่ายตรงข้ามกับรัฐบาลแอลเบเนียว่ามีความจงรักภักดีและมีความกล้าหาญพอที่จะออกเสียงไม่เห็นด้วยกับผู้นำแอลเบเนีย ทั้งยังพยายามรักษาความสัมพันธ์ที่ดีกับสหภาพโซเวียตและพรรคคอมมิวนิสต์ในประเทศอื่น ๆ ครุซชอฟกล่าวพาดพิงถึงจีนโดยตรงไปตรงมาว่า ต้องการให้ทั้งแอลเบเนียและจีนกลับสู่หนทางแห่งเอกภาพในการเคลื่อนไหวของพรรคคอมมิวนิสต์ ขณะเดียวกันโจวเอินไหลก็ได้กล่าวเตือนให้สหภาพโซเวียตกับแอลเบเนียประนีประนอมกันเพื่อความสามัคคี

<sup>25</sup> Donald S. Zagoria, *The Sino-Soviet Conflict 1956-1961*, pp.213-214.

<sup>26</sup> สรุปและเรียบเรียงจาก สุนทรพจน์ของครุซชอฟในการประชุมพรรคคอมมิวนิสต์ครั้งที่ 22 ใน William E. Griffith, *Albania and the Sino-Soviet Rift*, (Cambridge: The M.I.T. Press, 1963), pp.232-235.

ในค่ายคอมมิวนิสต์<sup>27</sup> แต่ครุสชอฟกลับไม่สนใจคำกล่าวของจีน ทั้งยังถอนความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจทั้งหมด รวมทั้งวิศวกร และช่างเทคนิคต่าง ๆ ออกจากแอลเบเนีย ทำให้จีนซึ่งในขณะนั้นมีฐานะทางเศรษฐกิจที่ดีขึ้นอันเป็นผลมาจากการดำเนินนโยบายพัฒนาแบบก้าวกระโดด (Great Leap Forward, 1958-1960) เข้ามาให้ความช่วยเหลือแอลเบเนียโดยทันทีแทนที่สหภาพโซเวียต ถึง 125 พันล้านดอลลาร์<sup>28</sup> การกระทำดังกล่าวของจีนนับว่าเป็นการแย่งชิงความเป็นมิตรกับแอลเบเนียแทนที่สหภาพโซเวียต ทำให้สหภาพโซเวียตไม่พอใจเป็นอย่างมาก

### 2.1.5.3 นโยบายของสหภาพโซเวียตต่ออินเดียกรณีความขัดแย้งระหว่างจีนกับอินเดียในปีค.ศ.1959 และ ปีค.ศ.1962

ก่อนทศวรรษที่ 1950 สหภาพโซเวียตให้ความช่วยเหลือประเทศด้อยพัฒนาผ่านทางสหประชาชาติ แต่เนื่องจากต้องผ่านการกลั่นกรองในการให้ความช่วยเหลือจากประเทศมหาอำนาจตะวันตก สหภาพโซเวียตจึงเสนอให้ความช่วยเหลือประเทศเหล่านั้นโดยตรงภายนอกขอบเขตของค่ายจักรวรรดินิยม (imperialist camp) โดยเริ่มตั้งแต่ในปี ค.ศ.1954 สหภาพโซเวียตประกาศว่า นโยบายการให้ความช่วยเหลือประเทศที่ไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใดนั้นนับเป็นส่วนหนึ่งของนโยบายการอยู่ร่วมกันโดยสันติ ตัวแทนสหภาพโซเวียตกล่าวในที่ประชุมคณะกรรมการเศรษฐกิจสำหรับเอเชียและตะวันออกไกล (ECAFE : Economic Commission for Asia and the Far East) ในเดือนกุมภาพันธ์ปีค.ศ.1954 ว่าการให้ความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจและเทคโนโลยีประเทศที่จะได้รับก็ต่อเมื่อประเทศนั้นรักสันติ ซึ่งก็ได้แก่ อินเดีย อัฟกานิสถาน อินโดนีเซีย พม่า และอียิปต์ สำหรับอินเดียนั้นเป็นประเทศที่สองที่ได้รับความช่วยเหลือต่อจากอัฟกานิสถาน ทั้งนี้ สหภาพโซเวียตย้ำว่าการให้ความช่วยเหลืออินเดียนั้นไม่เกี่ยวกับประเด็นทางการเมืองใดๆและมีไม่เป็นการแทรกแซงทางการเมืองภายในของอินเดียนั้น<sup>29</sup>

<sup>27</sup>O. Edmund Clubb, *China and Russia, The Great Game*, (London: Columbia University Press, 1971), p.453.

<sup>28</sup>ibid. , p. 454.

<sup>29</sup>สหภาพโซเวียตประกาศว่า การให้ความช่วยเหลือประเทศด้อยพัฒนานั้นเป็นไปด้วยความเต็มใจ เพื่อให้ส่งเสริมความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจและเร่งการผลิตให้กับประเทศที่เคยตกเป็นอาณานิคมมาก่อน อาทิ อินเดีย พม่า อินโดนีเซีย ที่ได้รับความสูญเสียอันเนื่องมาจากการทำลายของจักรวรรดินิยม ทั้งนี้สหภาพโซเวียตมีความเข้าใจในความปรารถนาของประเทศเหล่านี้ ที่ต้องการมีมาตรฐานการครองชีพที่ดีขึ้น อ่านรายละเอียดเพิ่มเติมได้จาก M. Nestrov and V. Sergeey, "Economic Cooperation between India and USSR," *Foreign Affairs Record* (India) 8 (December 1958): 142-152.



ในเดือนกันยายนปี ค.ศ. 1954 เป็นปีแรกที่สหภาพโซเวียตเริ่มให้ความช่วยเหลืออินเดียทางเศรษฐกิจโดยการสร้างโรงงานเหล็กกล้าขึ้น ในโครงการนี้สหภาพโซเวียตให้เงินสนับสนุนมากกว่า 132 ล้านดอลลาร์และส่งผู้เชี่ยวชาญเข้าไปมากกว่า 800 คน<sup>30</sup> นอกจากนี้สหภาพโซเวียตยังได้ให้ความช่วยเหลือด้านการทหารเป็นครั้งแรกแก่อินเดียโดยการส่งผู้เชี่ยวชาญด้านการทหารเข้าไปในปีค.ศ.1955

ในเดือนกันยายน ปีค.ศ.1959 เมื่อเกิดเหตุการณ์ปะทะกันตามแนวชายแดนระหว่างจีนกับอินเดีย ทั้ง ๆ ที่อินเดียมิได้เป็นประเทศในเครือคอมมิวนิสต์ ปรากฏว่าสหภาพโซเวียตกลับวางตัวเป็นกลางในเหตุการณ์ครั้งนี้ สำนักข่าวทาสส์ของสหภาพโซเวียตได้ประกาศอย่างชัดเจนถึงการที่สหภาพโซเวียตจะดำรงความสัมพันธ์ฉันมิตรกับอินเดียต่อไป<sup>31</sup> และในปีเดียวกันนี้รัฐบาลสหภาพโซเวียตยังประกาศให้ความช่วยเหลืออินเดียอีกว่า จะให้ความช่วยเหลืออินเดียในปีที่ 3 จากแผน 5 ปี ต่อมาในเดือนตุลาคม ปีค.ศ.1960 สหภาพโซเวียตยังได้ลำเลียงอาวุธเข้าไปในอินเดียอีกด้วย<sup>32</sup> ทางตัวแทนจากอินเดียก็ได้เดินทางมายังสหภาพโซเวียตเพื่อสั่งซื้อเครื่องบินขนส่งเฮลิคอปเตอร์และเครื่องมืออุตสาหกรรมต่าง ๆ เพื่อใช้ในการป้องกันตนเองจากจีน<sup>33</sup> ต่อมาในวันที่ 20 เดือนกุมภาพันธ์ ปี ค.ศ.1961 โคซีกิน (A.N.Kosygin) รองนายกรัฐมนตรีแห่งสหภาพโซเวียต เดินทางเยือนอินเดียเพื่อขยายแผนความช่วยเหลืออินเดียอีก 6 โครงการ และให้งบประมาณสนับสนุนอีก 500 ล้านดอลลาร์ เพื่อช่วยพัฒนาอาวุธนิวเคลียร์ในอินเดีย อีกทั้งยังส่งเสริมให้ประเทศพันธมิตรในยุโรปตะวันออกให้ความช่วยเหลืออินเดียอีกด้วย ในทางตรงกันข้าม สหภาพโซเวียตกลับยกเลิกความช่วยเหลือที่มีต่อจีนทางเศรษฐกิจในปี ค.ศ. 1960 ตลอดจนเรียกผู้เชี่ยวชาญประมาณ 3,000 คนกลับประเทศ ส่งผลให้การพัฒนาเศรษฐกิจและเทคโนโลยีของจีนได้รับผลกระทบกระเทือนอย่างรุนแรง การกระทำดังกล่าวสร้างความผิดหวังให้กับจีนเป็นอย่างมาก

ต่อมาในปี ค.ศ.1962 ได้มีการปะทะกันบริเวณพรมแดนจีน-อินเดียครั้งที่สอง ในครั้งนี้สหภาพโซเวียตก็ยังไม่เปลี่ยนท่าทีในการดำเนินนโยบายให้ความช่วยเหลือแก่อินเดีย อีกทั้งยังให้

<sup>30</sup>Arthur Stein, *India and the Soviet Union, the Nehru Era* (Chicago: University of Chicago Press, 1969), pp.172-173.

<sup>31</sup>Roger E. Kanet, "The Soviet Union and China : Is War Inevitable?," *Current History* (October 1973): 146.

<sup>32</sup>Arthur Stein, *India and the Soviet Union, the Nehru Era*, p.204.

<sup>33</sup>Peter J.S. Duncan, *The Soviet union and India* (London and New York: Routledge, 1989), p.16.

ความช่วยเหลือทางด้านอาวุธที่ทันสมัยยิ่งขึ้น ทำให้จีนไม่พอใจเป็นอย่างมากทั้งยังมองสหภาพโซเวียตว่าเป็นศัตรู ความสัมพันธ์ระหว่างทั้งสองจึงถึงขั้นแตกหักอย่างชัดเจน

#### 2.1.5.4 วิฤตการณ์คิวบา

ในปี ค.ศ.1962 สหภาพโซเวียตได้สร้างฐานยิงจรวดนำวิถีพิสัยกลาง ติดตั้งอาวุธนิวเคลียร์ รวมทั้งส่งบุคลากรทางทหาร ช่างเทคนิคเข้าไปในคิวบาซึ่งเป็นเขตอิทธิพลของสหรัฐอเมริกา การกระทำดังกล่าวมีเคยปรากฏมาก่อนในการดำเนินนโยบายของสหภาพโซเวียต ไม่ว่าจะกับประเทศในค่ายคอมมิวนิสต์ด้วยกันก็ตาม หรือแม้แต่ในยุโรปตะวันออก ครุสชอฟได้ให้เหตุผลในการลำเลียงอาวุธ จรวดนำวิถีพิสัยกลาง (intermediate-range ballistic missiles) และฐานปฏิบัติการเข้าไปในคิวบาว่า เป็นการตอบสนองต่อข้อเรียกร้องของรัฐบาลคิวบา ที่มีวัตถุประสงค์เพื่อใช้ในการป้องกันประเทศจากการถูกโจมตีเท่านั้น<sup>34</sup> ครุสชอฟกล่าวต่อไปว่า อาวุธปรมาณูที่มีอยู่ในคิวบา มีไว้เพื่อเป็นการยับยั้งการรุกรานของจักรวรรดินิยม และเพื่อให้จักรวรรดินิยมตระหนักถึงภัยอันตรายที่จะเกิดขึ้นจากสงครามนิวเคลียร์

เดือนกรกฎาคมปีเดียวกัน เรือของสหภาพโซเวียตเริ่มเทียบท่าสู่ชายฝั่งของคิวบา หน่วยข่าวกรองสหรัฐอเมริการายงานว่า สหภาพโซเวียตได้ส่งผู้เชี่ยวชาญเข้ามาถึง 5,000 คน มีการสร้างค่ายทหาร เครื่องมือต่าง ๆ ถูกลำเลียงเข้ามาในคิวบา นอกจากนี้สหภาพโซเวียตยังปรับปรุงระบบป้องกันคิวบาทางอากาศด้วย

ในวันที่ 4 กันยายน รัฐมนตรีว่าการต่างประเทศของสหรัฐอเมริกา นำประกาศของประธานาธิบดีกล่าวเตือนสหภาพโซเวียต ทางสหภาพโซเวียตตอบกลับไปว่า “อาวุธและเครื่องมือทางทหารที่ถูกส่งไปยังคิวบาถูกออกแบบเพื่อใช้ในการป้องกันเท่านั้น...ไม่ได้มีความจำเป็นที่สหภาพโซเวียตต้องขนอาวุธไปยังคิวบาเพื่อการรุกรานผู้อื่น หรือเพื่อเป็นการก้าวร้าวต่อประเทศอื่นโดยอาศัยคิวบา เพราะอาวุธนิวเคลียร์ของสหภาพโซเวียตนั้นมีความทันสมัยมาก และสหภาพโซเวียตก็มีจรวดที่ทรงอำนาจในการปล่อยหัวรบนิวเคลียร์เหล่านี้ไปยังที่ใดก็ได้ ไม่จำเป็นต้องไปติดตั้งนอกเขตของสหภาพโซเวียต”<sup>35</sup> พร้อมทั้งกล่าวต่อสหรัฐอเมริกาว่าได้เตรียมการทำลายคิวบาและประเทศอื่น ๆ

<sup>34</sup> Arthur M. Schlesinger, *A Thousand Days : John F. Kennedy in the White House*, pp.795-796.

<sup>35</sup> Ibid., pp.798-799.



ท่าทีของจีนในระยะแรกนั้นให้การสนับสนุนสหภาพโซเวียต แต่ภายหลังเมื่อครุสชอฟ ถูกสถานการณ์บีบบังคับให้อ่อนข้อต่อสหรัฐอเมริกา คือ ประธานาธิบดีเคนเนดี (Kennedy) แห่ง สหรัฐอเมริกาได้ประกาศปิดล้อมคิวบาทางทะเล และกล่าวว่า หากมีการปล่อยขีปนาวุธออกจาก คิวบา ก็หมายความว่า เป็นการโจมตีของสหภาพโซเวียตต่อสหรัฐอเมริกา สงครามจึงมีโอกาสที่จะ เกิดขึ้น ครุสชอฟจึงยอมถอยถอนอาวุธกลับไปยังสหภาพโซเวียต ส่วนจีนนั้นพยายามขัดขวางการ เจรจาระหว่างสหรัฐอเมริกากับสหภาพโซเวียตกรณีคิวบามาโดยตลอด อีกทั้งยังส่งอาวุธไปให้ คิวบาด้วย เหตุการณ์ครั้งนี้ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างทั้งสองเลวร้ายลงมากกว่าในครั้งสงครามจีน กับอินเดีย ทำให้จีนประณามสหภาพโซเวียตว่ายอมจำนน (capitulate) ยอมอ่อนข้อต่อสหรัฐ อเมริกาและเกรงกลัวอำนาจของผู้นำสหรัฐอเมริกา<sup>36</sup>

## 2.2 นโยบายของสหภาพโซเวียตต่อจีนในสมัยของลีโอนิด เบรชเนฟ (Leonid Brezhnev) (ค.ศ.1964-1982)

ภายหลังครุสชอฟสิ้นอำนาจลงในวันที่ 14 ตุลาคม ปี ค.ศ.1964 เบรชเนฟ ก็ได้เข้ามา ดำรงตำแหน่งผู้นำของสหภาพโซเวียต การเปลี่ยนแปลงตัวผู้นำในครั้งนี้มิได้มีผลต่อการ เปลี่ยนแปลงในการดำเนินนโยบายต่างประเทศของสหภาพโซเวียตต่อจีนตามที่จีนได้คาดหวังไว้ เพราะเบรชเนฟยังคงสานต่อนโยบายที่วางไว้ในสมัยของครุสชอฟ เช่น การอยู่ร่วมกันโดยสันติกับ ค่ายตะวันตก การต่อต้านสงคราม เป็นต้น<sup>37</sup> ดังนั้นภาวะความตึงเครียดในการดำเนินความสัมพันธ์ ระหว่างทั้งสองยังคงมีอยู่ และได้ขยายเพิ่มมากขึ้นเมื่อต่างฝ่ายต่างแข่งขันกันขยายอิทธิพลไปยัง บริเวณต่าง ๆ ของโลก โดยเฉพาะบริเวณเอเชียอาคเนย์ เพื่อให้เห็นความขัดแย้งในช่วงสมัยของ เบรชเนฟอย่างเป็นระบบ จะแบ่งออกเป็นแต่ละช่วงทศวรรษดังนี้

### 2.2.1 ช่วงแห่งความตึงเครียดในทศวรรษที่ 1960

ในเดือนกุมภาพันธ์ปี ค.ศ. 1966 สงครามเวียดนามได้เกิดขึ้นเมื่อสหรัฐอเมริกาส่ง ทหารราบเข้าไปช่วยรบในเวียดนามใต้และทิ้งระเบิดในเวียดนามเหนือ นับเป็นครั้งแรกที่เป็น

<sup>36</sup>William E. Griffith, *The Sino-Soviet Rift*, pp.60-63.

<sup>37</sup>เบรชเนฟได้กล่าวถึงนโยบายของโซเวียตเมื่อวันที่ 29 มีนาคม ค.ศ.1966 ในที่ประชุมพรรค คอมมิวนิสต์ครั้งที่ 23 อ่านคำปราศรัยของเบรชเนฟ ได้จาก Vladimir Wozniuk, "Report of the Central Committee to the Twenty-third Congress of the CPSU" *Understanding Soviet Foreign Policy : Readings and Documents*, pp.177-178.

จุดเปลี่ยนในการดำเนินนโยบายของสหภาพโซเวียตในภูมิภาคเอเชีย เพราะได้เข้ามามีบทบาทในเอเชียอาคเนย์อย่างจริงจัง<sup>38</sup> โดยการสนับสนุนเวียดนามเหนือร่วมกับจีนในระยะแรกของสงครามเวียดนาม สหภาพโซเวียตเสนอให้จีนและสหภาพโซเวียตปฏิบัติการร่วมกัน (united action) ในการช่วยเหลือเวียดนามเหนือทำสงคราม แต่จีนปฏิเสธข้อเสนอนี้อย่างเด็ดขาดและกระตุ้นให้เวียดนามคัดค้านข้อเสนอแนะของสหภาพโซเวียต ทั้งนี้เพราะอาจทำให้จีนตกเป็นเป้าโจมตีจากสหรัฐอเมริกา และการยอมรับข้อเสนอของสหภาพโซเวียตจะเป็นการทำลายความพยายามของจีนในการมีอิทธิพลเหนือสหภาพโซเวียต<sup>39</sup>

แม้ว่าในระยะแรกจีนจะมองว่า สหรัฐอเมริกาเป็นภัยคุกคามโดยตรงต่อจีนในอินโดจีน แต่ภายหลังจากเหตุการณ์การปฏิวัติวัฒนธรรม<sup>40</sup>ในจีน (The Chinese Cultural Revolution) ในช่วงกลางทศวรรษ 1960 สหภาพโซเวียตเริ่มกังวลว่า อุดมการณ์ทางทหารของจีนในขณะนั้นและปัจจัยทางเศรษฐกิจจะนำมาซึ่งการปะทะกันบริเวณพรมแดนจีน-โซเวียต ดังนั้น สหภาพโซเวียตจึงได้ริเริ่มเพิ่มกำลังทหารตามแนวพรมแดน โดยให้เหตุผลว่า เพื่อประกันความมั่นคงและป้องกันการโจมตี (preemptive attack)<sup>41</sup> ซึ่งขณะนั้นเป้าหมายสำคัญที่สุดของนโยบายสหภาพโซเวียตคือ การรักษาความมั่นคงบริเวณชายแดนมิให้ถูกรุกรานจากประเทศใน

<sup>38</sup> ก่อนหน้านี้อินโดจีนของฝรั่งเศสได้รับความสนใจเอเชียอาคเนย์น้อยมาก เห็นได้จากในสมัยของครุสชอฟได้ กล่าวว่า "สหภาพโซเวียตไม่ต้องการยุ่งเกี่ยวกับภูมิภาคนี้โดยเด็ดขาด" อ้างจาก Allan W. Cameron, "The Soviet Union and Vietnam : The Origin of Involvement," in Soviet Policy in Developing Countries, ed. W. Raymond Duncan (Waltham, Mass: Ginn-Blaisdell, 1970), pp.166-205.

<sup>39</sup> Jay Taylor, China and Southeast Asia : Peking's Relations with Revolutionary Movements (New York: Praeger Publishers, 1976), p.52.

<sup>40</sup> การปฏิวัติวัฒนธรรมเป็นช่วงของการแย่งชิงอำนาจในหมู่ผู้นำจีนที่เกิดขึ้นในช่วงช่วงปี ค.ศ. 1966-1976 ช่วงนี้มีการโต้แย้งกันถึงแนวทางในการดำเนินนโยบายภายในและนโยบายต่างประเทศ แต่เรื่องหลักที่นำมาเป็นประเด็นในการโต้แย้งกันคือ ทิศทางการดำเนินนโยบายต่อสหภาพโซเวียต ช่วงนี้มีการกวาดล้างพวกนิยมสหภาพโซเวียตโดยกล่าวหาว่าพยายามครอบงำโลกร่วมกับสหรัฐอเมริกา และเปรียบผู้นำสหภาพโซเวียตว่ามีพฤติกรรมแบบเดียวกับฮิตเลอร์ เจียงไคเช็ค ฯลฯ พรรคคอมมิวนิสต์ของสหภาพโซเวียตถูกโจมตีว่าเป็นพวกนิยมลัทธิแก้ไข ที่ทรยศต่อประชาชนและสังคมนิยม ทำให้ระหว่างเหตุการณ์การปฏิวัติวัฒนธรรม ความสัมพันธ์ระหว่างสหภาพโซเวียตกับจีนเสื่อมโทรมลงมาก อ่านรายละเอียดเพิ่มเติมได้จาก Barnouin Barbara, Chinese Foreign Policy During the Cultural Revolution, (London: Kegan Paul International, 1998), p.86. และ Great Britain Central Office Information, Russia China and the West (London: Central Office Information, 1968), pp.64-65.

<sup>41</sup> Joseph L. Noguee and Robert H. Donaldson, Soviet Foreign Policy Since World War II, p.218.



เอเชีย ซึ่งก็หมายถึงประเทศจีนนั่นเองที่สหภาพโซเวียตมองว่าเป็นภัยคุกคามต่อสหภาพโซเวียต แทนที่ประเทศจักรวรรดินิยม<sup>42</sup> เช่นเดียวกันกับฝ่ายจีนที่มองว่า สหภาพโซเวียตเป็นภัยคุกคามโดยตรงและเป็นศัตรูหมายเลขหนึ่งของจีน ความสัมพันธ์ระหว่างทั้งสองเริ่มเสื่อมถอยลงไปอีก เมื่อสหภาพโซเวียตขับไล่นักศึกษาจีนออกจากประเทศในเดือนตุลาคมปี ค.ศ.1966 เพื่อเป็นการโต้ตอบ ความตึงเครียดได้เพิ่มมากขึ้นในวันที่ 2,14 และ 15 มีนาคม ปี ค.ศ.1969 ที่ได้มีการปะทะกันทางพรมแดนเป็นครั้งแรกเพื่อสิทธิในการครอบครองเกาะเงินเปาหรือดามันสกี ซึ่งอยู่ใกล้กับจุดบรรจบของแม่น้ำอามูร์และอัลซุรี<sup>43</sup> จีนจึงตอบโต้ด้วยการขับไล่นักศึกษาและคณะทูตของสหภาพโซเวียตออกจากจีนในปีเดียวกัน<sup>44</sup>

เหตุการณ์สำคัญที่เกิดก่อนหน้านั้น คือ การบุกเซกโซลโละเกียของสหภาพโซเวียตในปีค.ศ.1968 สหภาพโซเวียตได้ประกาศลัทธิเบรชเนฟ (Brezhnev Doctrine) โดยมีใจความสำคัญว่า สหภาพโซเวียตถือสิทธิที่จะเข้าแทรกแซงโดยใช้กำลังหากมีความจำเป็นในประเทศคอมมิวนิสต์ใดก็ตาม หากระบอบสังคมนิยมของประเทศนั้นตกอยู่ในอันตราย<sup>45</sup> จีนหวาดระแวงว่าสหภาพโซเวียตอาจแทรกแซงจีน เห็นได้จากโจวเอนไหลได้กล่าวว่า “สหภาพโซเวียตอาจโจมตีจีนโดยลำพัง

<sup>42</sup>Jae Kyu park and Joseph M.HA, The Soviet Union and East Asia in the 1980s . (Seoul: The Institute for Far Eastern Studies, 1983), p.142.

<sup>43</sup>ตั้งแต่เดือนมกราคมถึงธันวาคมในปี ค.ศ. 1969 กองกำลังทหารของสหภาพโซเวียตถูกกล่าวหาจากจีนว่า ได้รุกล้ำเข้าไปในพรมแดนจีนไม่ต่ำกว่า 40 ครั้งและนับตั้งแต่ปี ค.ศ. 1964-1969 รัฐบาลสหภาพโซเวียตได้ส่งทหารเข้ามาในเขตแดนจีนมากกว่า 4,189 ครั้ง จีนกล่าวถึงสนธิสัญญาที่ไม่เป็นธรรมในสมัยพระเจ้าซาร์ในอดีตและเรียกร้องให้มีสนธิสัญญาฉบับใหม่แทน ทางสหภาพโซเวียตปฏิเสธสนธิสัญญาไม่เป็นธรรมดังกล่าว และได้แย้งกลับไปว่า จักรพรรดิจีนเป็นพวกที่ชอบแผ่ขยายอำนาจ และพระเจ้าซาร์ตกเป็นเหยื่อในการขยายอิทธิพลของจีน อีกทั้งกล่าวว่าสหภาพโซเวียตไม่เคยรุกรานดินแดนจีน โปรดดูรายละเอียดข้อโต้แย้งทางพรมแดนช่วงค.ศ.1969-1972 ใน Wun Kin-Wah, A Documentary Analysis of the Sino-Soviet Relations: The Border Negotiations (Singapore: Nanyang University/College of Graduate Studies, 1976), pp. 8-12.

<sup>44</sup>Alvin Z. Rubinstein, Soviet Foreign Policy Since World War II , p.155.

<sup>45</sup>Joseph L. Noguee and Robert H. Donaldson, Soviet Foreign Policy Since World War II, pp.224-227.

หรือโดยร่วมมือกับสหรัฐอเมริกา สหภาพโซเวียตเป็นอันตรายต่อความมั่นคงของจีนมากกว่าสหรัฐอเมริกาเสียด้วยซ้ำ” และผู้สังเกตการณ์ท่านหนึ่งก็ได้กล่าวไว้ดังนี้<sup>46</sup>

“ไม่เพียงแต่สหภาพโซเวียตจะเริ่มตั้งกองกำลังสำคัญอยู่ตามแนวพรมแดนจีนเท่านั้น แต่การที่มอสโคว์รุกรานเชโกสโลวะเกียในเดือนสิงหาคม ปีค.ศ. 1968 และประกาศหลักการในเวลาต่อมาว่าด้วย “อธิปไตยอันจำกัด” สำหรับประเทศสังคมนิยม ได้ก่อให้เกิดลู่ทางความเป็นไปได้ที่ว่า สาธารณรัฐประชาชนจีนจะเป็นเป้าต่อไปสำหรับการข่มขู่คุกคามหรือไม่ก็เป็นการโจมตีทางทหาร โดยตรงเลยทีเดียว หลังการรุกรานเชโกสโลวะเกียแล้วนี่เองที่สหภาพโซเวียตถูกตราหน้าเป็นครั้งแรกโดยบทวิจารณ์ของจีนว่าเป็นจักรวรรดินิยมแบบสังคมนิยม (social-imperialism) นั่นคือ เป็นสังคมนิยมแต่เพียงในนาม แต่โดยพฤติกรรมแล้วเป็นจักรวรรดินิยม”

นอกจากนี้ ข้อเสนอของเบรชเนฟในที่ประชุมนานาชาติพรรคคอมมิวนิสต์และชนชั้นกรรมาชีพทั่วโลกในวันที่ 7 มิถุนายน ค.ศ. 1969 ที่เสนอให้มีการจัดตั้ง “ระบบความมั่นคงร่วมกันในเอเชีย” (Asian Collective Security System) ทำให้จีนแถลงการณ์โจมตีอย่างรุนแรง เนื่องจากมองว่าสหภาพโซเวียตพยายามปิดล้อมจีน หนังสือพิมพ์ซินหัวของจีนรายงานในเชิงวิพากษ์ว่า “ข้อเสนอของผู้นำสหภาพโซเวียตเป็นสิ่งที่ไปเก็บมาจากกองขยะที่ทิ้งไปแล้ว ซึ่งเป็นเศษความคิดของจอห์น ฟอสเตอร์ ดัลเลส อดีตรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศสหรัฐอเมริกาที่เคยใช้ปิดล้อมจีนในอดีต”<sup>47</sup> ระบบความมั่นคงร่วมกันในเอเชียยังทำให้จีนมองว่าเป็นการสกัดกั้นอิทธิพลของจีนในเอเชีย และมองว่าสหภาพโซเวียตเป็นพวกลัทธิเจ้าผู้ครองโลก (hegemonism) ที่แผ่ขยายอิทธิพลไปทั่วโลก เป็นการฉวยโอกาสแทนที่สหรัฐอเมริกาที่กำลังถอนตัวออกไปจากภูมิภาคเอเชียตามคำประกาศลัทธินิกสัน (Nixon Doctrine)

ศูนย์วิทยทรัพยากร  
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

<sup>46</sup>Jonathan D. Pollack, “Sino-Soviet Relations in Strategic Perspective,” in China, The Soviet Union and the West: Strategic and Political Dimensions in the 1980's, eds. Douglas T. Stuart and William T. Tow (Boulder, Colorado: Westview Press, 1982), p.278. อ้างถึงใน วิวัฒน์ มุ่งการดี, “ความขัดแย้งจีน-โซเวียตและการเมืองของโลก แนวโน้มและทิศทางในทศวรรษ 1980 และหลังจากนั้น,” เอเชียปริทัศน์ 5, 3 (กันยายน- ธันวาคม 2527): 76.

<sup>47</sup>Bhabani Sen Gupta, Soviet –Asean Relations in the 1970 and Beyond (New York: Praeger, 1976), p.99.



## 2.2.2 ช่วงแห่งการดึงสหรัฐอเมริกาเข้ามาถ่วงดุลในความขัดแย้งและการแข่งขันกันในการมีอิทธิพลเหนือประเทศโลกที่สามในทศวรรษที่ 1970

ช่วงนี้เป็นช่วงที่ระบบระหว่างประเทศเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่สร้างสรรคขึ้น ความตึงเครียดลดน้อยลงเมื่อประธานาธิบดีริชาร์ด นิกสัน (Richard Nixon) แห่งสหรัฐอเมริกาได้ประกาศลัทธินิกสันในเดือนกรกฎาคมปี ค.ศ.1969 ซึ่งมีนัยสำคัญคือ การปรับนโยบายด้านการทหารโดยลดบทบาทในด้านข้อผูกพันกับประเทศที่เป็นพันธมิตรทางการทหารในภูมิภาคเอเชียและถอนตัวออกจากสงครามเวียดนาม เพื่อก้าวออกไปจากยุคของการเผชิญหน้า เนื่องจากสหรัฐอเมริกาอยู่ในฐานะของมหาอำนาจ การถอนทหารออกจากเวียดนามและภูมิภาคเอเชียโดยไม่มีเหตุผลอันควร จะทำให้สหรัฐอเมริกาเสียหน้าได้ เพื่อให้การถอนทหารออกจากเวียดนามเป็นไปอย่างมีเกียรติ รัฐบาลนิกสันยังมุ่งหวังที่จะใช้ความสำเร็จทางการทูตกับจีนกลบเกลื่อนความล้มเหลวของสหรัฐอเมริกาในสงครามเวียดนาม อีกทั้งยังหวังประโยชน์ในการโดดเดี่ยวสหภาพโซเวียตโดยการใช้ "ไผ่จีน" เพื่อให้สหภาพโซเวียตยอมประนีประนอมกับสหรัฐอเมริกา ขณะที่ผู้นำจีนก็มีท่าทีผ่อนปรนมากขึ้นเนื่องจากปัญหาภายในประเทศจากการปฏิวัติวัฒนธรรมสิ้นสุดลงและกำลังมีความขัดแย้งรุนแรงกับสหภาพโซเวียต จึงต้องการยับยั้งการปิดล้อมจีนของสหภาพโซเวียต<sup>48</sup> จึงปรารถนาที่จะปรับเปลี่ยนท่าทีของตนเช่นกันโดยหันมาผ่อนคลายความตึงเครียดกับสหรัฐอเมริกา ผู้นำจีนตระหนักดีว่า หากสหภาพโซเวียตร่วมมือกับสหรัฐอเมริกาได้ จีนก็จะมีศัตรูถึง 2 ประเทศ ดังนั้น ความพยายามของประธานาธิบดีนิกสันที่ต้องการปรับความสัมพันธ์กับจีนจึงประสบผลสำเร็จ เมื่อนิกสันเดินทางไปเยือนจีนระหว่างวันที่ 21 ถึง 28 กุมภาพันธ์ 1972 ทั้งสองได้ร่วมกันประกาศแถลงการณ์เซี่ยงไฮ้ (Shanghai Communique)<sup>49</sup> ที่มีสาระสำคัญ คือการที่จีนและสหรัฐอเมริกายอมรับร่วมกันว่า ได้หวนเป็นเพียงส่วนหนึ่งของจีนและเป็นกิจการภายในของจีน สหรัฐอเมริกาตกลงที่จะถอนกำลังทหารออกจากไต้หวัน มีการยอมรับร่วมกันในหลักการ 5 ประการ\* และยังคงตกลงร่วมกันว่า จะไม่วางตนเป็นมหาอำนาจ ไม่กำหนดเขตอิทธิพลและจะไม่

<sup>48</sup>สหภาพโซเวียตพยายามดำเนินนโยบายปิดล้อมจีนโดยการลงนามในสนธิสัญญาพันธมิตรและความร่วมมือกับประเทศโลกที่สาม เช่น อิรัก (ในปีค.ศ.1972) อัฟกานิสถาน (ในปีค.ศ.1978) เยเมน (ในปีค.ศ.1979) และซีเรีย (ในปี ค.ศ.1980) อ่านเพิ่มเติมได้จาก Dieter Heinzing, "Russia and the Soviet Union in Asia: Aspects of Colonialism and Expansionism," *Contemporary Southeast Asia* 4 (1983): 442.

<sup>49</sup>"Joint Communique Agreed by the Chinese and U.S. Sides in Shanghai," *China Quarterly* 50 (April-June 1972): 399.

\* หลักการ 5 ประการได้แก่ การเคารพในอำนาจอธิปไตยของกันและกัน การไม่รุกราน การไม่แทรกแซงกิจการภายใน ความเสมอภาคและการอยู่ร่วมกันโดยสันติ

ยินยอมให้รัฐใดกระทำเช่นนี้ด้วย ทำให้ประนีประนอมดังกล่าวส่งผลให้ความสัมพันธ์ระหว่างจีน-สหรัฐใกล้ชิดกันมากขึ้น พร้อมกันกับที่ความขัดแย้งระหว่างจีนกับสหภาพโซเวียตเริ่มทวีความรุนแรงขึ้นเป็นลำดับ

ระยะนี้สหภาพโซเวียตอยู่ในฐานะที่เสียเปรียบ เมื่อจีนได้มีการปรับความสัมพันธ์กับสหรัฐอเมริกาแล้ว สหภาพโซเวียตจึงตระหนักถึงภัยคุกคามที่มีต่อตน เพราะทั้งสองอาจดำเนินนโยบายร่วมกันเพื่อต่อต้านสหภาพโซเวียตได้ ดังนั้นจึงหันมาดำเนินนโยบายที่ผ่อนคลายความตึงเครียดกับสหรัฐอเมริกาเช่นกัน ความสัมพันธ์ระหว่างทั้งสองขึ้นสู่ระดับสูงสุดเมื่อระหว่างวันที่ 22 ถึง 30 พฤษภาคม ปี ค.ศ.1972 นิกสันเป็นประธานาธิบดีคนแรกของสหรัฐอเมริกาที่ได้เดินทางไปเยือนมอสโก มีการลงนามร่วมกันในสนธิสัญญา Anti-Ballistic Missile (ABM) Treaty รวมทั้งสนธิสัญญาจำกัดอาวุธทางยุทธศาสตร์บางส่วน (Strategic Arms Limitation Treaty: SALT I) เพื่อเป็นการลดความขัดแย้งทางทหารระหว่างกัน สหภาพโซเวียตได้รับการยอมรับจากสหรัฐอเมริกาว่าอยู่ในฐานะที่เท่าเทียมกัน และทั้งสองฝ่ายได้ตกลงกันว่า จะไม่ให้เกิดการเผชิญหน้ากันหรือมีการร่วมมือกันเพื่อต่อต้านรัฐที่สาม<sup>50</sup>

จะเห็นได้ว่า ในช่วงทศวรรษที่ 1970 นี้ทั้งสองประเทศต่างสกัดกันอิทธิพลของกันและกันโดยนำสหรัฐอเมริกาเข้ามาถ่วงดุล เพราะฉะนั้นความสัมพันธ์จึงเป็นไปในลักษณะ “ความสัมพันธ์แบบยุทธศาสตร์สามเส้า” (strategic triangle) ระหว่างจีน สหรัฐอเมริกาและสหภาพโซเวียต<sup>51</sup> คือต่างฝ่ายต่างพยายามสกัดกันอิทธิพลของกันและกันโดยพยายามใกล้ชิดกับสหรัฐอเมริกาเพื่อให้เกิดความได้เปรียบกว่าอีกฝ่ายหนึ่ง

แม้จะมีความคาดหวังจากฝ่ายสหภาพโซเวียตว่า การอสังกรรมของเหมาเจ๋อตุงจะทำให้การดำเนินนโยบายของจีนต่อสหภาพโซเวียตมีลักษณะประนีประนอมมากขึ้น เพราะผู้นำสหภาพโซเวียตต่างก็เชื่อว่า บุคลิกลักษณะส่วนตัวของเหมาเจ๋อตุงเป็นอุปสรรคสำคัญของความขัดแย้งที่มีมาโดยตลอด<sup>52</sup> ในทางตรงกันข้ามโดยสิ้นเชิง ความสัมพันธ์กลับเสื่อมถอยลง เพราะ

<sup>50</sup>Robin Edmonds, *Soviet Foreign Policy 1962-1973 : the paradox of super power* (London: Oxford University Press, 1975), pp.114-117.

<sup>51</sup>วิวัฒน์ มุ่งการดี, “ความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับสหรัฐอเมริกา,” ใน *จีนในโลกที่กำลังเปลี่ยนแปลง*, หน้า 129.

<sup>52</sup>Seweryn Bialer, “The Sino-Soviet Conflict: The Soviet Dimension,” in *Soviet Policy in East Asia*, ed.Donald S. Zagoria (New Haven: Yale University Press,1982), pp.101-104.



เติ้งเสี่ยวผิง ผู้นำคนใหม่ของจีน ได้ดำเนินนโยบาย 4 ทันสมัยเพื่อปฏิรูปเศรษฐกิจจีน ทำให้ต้องเปิดประเทศเพื่อรับการลงทุนและละทิ้งนโยบายต่อต้านตะวันตกเพื่อรับความช่วยเหลือจากประเทศจักรวรรดินิยม อาทิเช่น สหรัฐอเมริกา ญี่ปุ่น เยอรมันตะวันตก สหภาพโซเวียตมองว่า นโยบายสี่ทันสมัยนี้เองที่ทำให้จีนมีความเข้มแข็งยิ่งขึ้นในทุกด้าน ทั้งยังเป็นภัยคุกคามต่อสหภาพโซเวียตมากยิ่งขึ้น เพราะจีนหันมาเป็นมิตรกับสหรัฐอเมริกาเพื่อต่อต้านอิทธิพลของสหภาพโซเวียตและเพื่อวางแผนในการครอบงำโลก และที่สำคัญ สหภาพโซเวียตยังมองว่า นโยบายสี่ทันสมัยแท้จริงแล้วมีเพื่อพัฒนาศักยภาพทางการทหารมากที่สุด เพราะอัตราการลงทุนในภาคเศรษฐกิจลดลง ในขณะที่งบประมาณทางการทหารสูงขึ้นถึง 20 %<sup>53</sup>

ในเรื่องการแข่งขันในการมีอิทธิพลเหนือประเทศโลกที่สามนั้น จะเห็นได้ว่า จังหวะที่ความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับเวียดนามเสื่อมลง เมื่อจีนมีความขัดแย้งกับเวียดนามในปัญหาชาวจีนโพ้นทะเลในเวียดนาม การพิพาทในเรื่องพรมแดน อิทธิพลของสหภาพโซเวียตในเวียดนาม ทำให้จีนถอนความช่วยเหลือจากเวียดนามทั้งหมดมูลค่ากว่า 300 ล้านดอลลาร์ในปีค.ศ.1978 เพื่อแสดงความไม่พอใจและหวังที่จะบั่นทอนความเข้มแข็งของเวียดนามลง ประกอบกับการที่จีนดำเนินนโยบายสี่ทันสมัยยิ่งทำให้จีนต้องเร่งพัฒนาประเทศของตนจึงไม่อาจให้ความช่วยเหลือแก่เวียดนามได้มากนัก สหภาพโซเวียตจึงได้โอกาสเร่งขยายอิทธิพลของตนในเวียดนามอย่างกระตือรือร้น (เพราะเห็นเวียดนามเหนือมีประโยชน์ต่อสหภาพโซเวียตทางด้านยุทธศาสตร์และต้องการให้เวียดนามเหนือห่างจากอิทธิพลของจีน) อาทิ เพิ่มความช่วยเหลือให้แก่เวียดนามเหนือมากขึ้นเป็นสองเท่าของจีนในปีค.ศ.1972 ในช่วงปี ค.ศ. 1965-1973 สหภาพโซเวียตได้ให้ความช่วยเหลือเวียดนามเหนือถึง 1,300 ล้านดอลลาร์สหรัฐ และในช่วงปี ค.ศ.1976-1980 ความช่วยเหลือมีมูลค่ามากถึง 2,600 ล้านดอลลาร์สหรัฐ กล่าวได้ว่า ในช่วงนี้สหภาพโซเวียตได้ให้ความช่วยเหลือเวียดนามมากกว่า 80% ของความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจจากต่างประเทศทั้งหมด<sup>54</sup> ทั้ง ๆ ที่ก่อนหน้านี้ คือในช่วงปีค.ศ.1946-1960 สหภาพโซเวียตให้ความช่วยเหลือเพียงปีละไม่ถึง 10 ล้านดอลลาร์สหรัฐ นอกจากนี้ทั้งสองยังมีความใกล้ชิดกันมากขึ้นเมื่อมีการแลกเปลี่ยนผู้เชี่ยวชาญระหว่างกัน และการที่สหภาพโซเวียตยกเลิกหนี้สินที่เวียดนามได้ก่อไว้ตอนทำสงครามปลดปล่อยด้วย ทั้งสองยังได้ลงนามร่วมกันในสนธิสัญญามิตรภาพและความร่วมมือระหว่างโซเวียต-เวียดนาม (The Soviet-Vietnamese Treaty of Friendship and Cooperation) ในปี ค.ศ.1978 ซึ่งผลของสนธิสัญญานี้ทำให้สหภาพโซเวียตสามารถใช้อาวุธเรือและฐานทัพอากาศ

<sup>53</sup> Ibid., pp. 105-106.

<sup>54</sup> Thai Quang Trung, "The Moscow-Hanoi Axis and the Soviet Military Build-up in Southeast-Asia," *Indochina Report* (October 1986): 13.

ต่าง ๆ ของเวียดนามได้<sup>55</sup> ฝ่ายจีนกล่าวโจมตีว่า สนธิสัญญาดังกล่าวทำให้สหภาพโซเวียตสามารถขยายอิทธิพลของตนเข้ามาในเอเชียได้สะดวกยิ่งขึ้น “สนธิสัญญานี้เป็นสนธิสัญญาทางการทหาร...เรียกได้ว่าเป็นพันธมิตรอันศักดิ์สิทธิ์ (holy alliance) ของการครองความเป็นเจ้าของของโลกและภูมิภาค”<sup>56</sup>

ประเด็นความขัดแย้งในช่วงทศวรรษนี้ที่ส่งผลให้ความสัมพันธ์ถึงจุดที่ต่ำที่สุดคือ การที่เวียดนามใช้กำลังประมาณสองแสนคนรุกรานอินโดจีนของกัมพูชาและจัดตั้งรัฐบาลเฮงสัมรินภายใต้การสนับสนุนของสหภาพโซเวียต เมื่อวันที่ 7 มกราคม ปีค.ศ.1980 แทนที่รัฐบาลพอลพตซึ่งจีนให้การสนับสนุนอยู่ จึงทำให้จีนไม่พอใจมาก จึงส่งกองทหารเข้าไปตั้งกองเวียดนามทางชายแดนด้านเหนือของเวียดนาม และการสู้รบได้ดำเนินอยู่ประมาณ 2 อาทิตย์ จีนถอนกำลังกลับโดยอ้างว่าเสร็จภารกิจแล้ว สื่อมวลชนจีนได้ประณามพฤติกรรมดังกล่าวของเวียดนามอย่างรุนแรง เต็งเสี่ยวผิงกล่าวว่า เวียดนามเป็นตัวแทนของสหภาพโซเวียตซึ่งเป็นมหาอำนาจ “สังคมนิยม” กล่าวได้ว่า สาเหตุที่แอบแฝงอยู่ในปัญหากัมพูชานั้นคือความขัดแย้งระหว่างจีนกับสหภาพโซเวียตนั่นเอง นายชบิกเนียฟ เบรซินสกี ผู้เชี่ยวชาญด้านสหภาพโซเวียตและที่ปรึกษาฝ่ายความมั่นคงของประธานาธิบดีคาร์เตอร์แห่งสหรัฐอเมริกากล่าวว่า การต่อสู้ระหว่างเวียดนามกับเขมรแดงก็คือ สงครามตัวแทนระหว่างสหภาพโซเวียตกับจีน<sup>57</sup>

แม้ว่าจะมีความพยายามในการเจรจกันระหว่างรัฐบาลแต่ละฝ่ายในปี ค.ศ.1979 แต่ก็ไม่สามารถบรรลุข้อตกลงร่วมกันได้ในหลายประเด็น ในที่ประชุมเพียงแต่ได้สรุปว่า จะให้มีการเจรจกันในปีถัดไป แต่เมื่อถึงกำหนดการประชุมก็ถูกเลื่อนออกไปอีก เนื่องจากสหภาพโซเวียตรุกรานอัฟกานิสถานในเดือนธันวาคม ปีค.ศ.1979 โดยไม่ฟังเสียงคัดค้านจากนานาประเทศ จีนได้ประณามการกระทำดังกล่าวโดยใช้วิธีการทางการทูตในระดับทวิภาคี ผ่านสื่อต่างๆ และ

<sup>55</sup> สมพงษ์ ชูมาก และทรรณี นวลสุวรรณ, ปัญหาผู้ลี้ภัยอินโดจีน : ทำที่และการปฏิบัติของประเทศต่าง ๆ และองค์การระหว่างประเทศ, (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525), หน้า182.

<sup>56</sup> Paul Kelemen, "Soviet Strategy in Southeast Asia in the Vietnam Factor," Asian Survey (24 March 1984): 337.

<sup>57</sup> The New York Times (January 9 1979): 3.



สหประชาชาติ<sup>58</sup> ว่าสหภาพโซเวียตมีความจงใจที่จะควบคุมอ่าวเปอร์เซียและบริเวณมหาสมุทรอินเดีย จีนพยายามโน้มน้าวให้สหรัฐอเมริกา ยุโรปตะวันตก และประเทศมุสลิมเห็นว่า สหภาพโซเวียตเป็นภัยคุกคามและคัดค้านการดำเนินนโยบายของสหภาพโซเวียต<sup>59</sup>

### 2.2.3 ช่วงแห่งการปรับตัวเข้าหากันในต้นทศวรรษที่ 1980

แม้ว่าความสัมพันธ์ระหว่างสหภาพโซเวียตกับจีนจะอยู่ในภาวะที่ตกต่ำตั้งแต่ทศวรรษที่ 1950 จนกระทั่งถึงปลายทศวรรษที่ 1970 จนดูเหมือนว่าทั้งสองไม่สามารถที่จะประนีประนอมกันได้ก็ตาม พอมาในต้นทศวรรษที่ 1980 ก็มีสัญญาณที่บ่งชี้ถึงแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงในความสัมพันธ์ระหว่างทั้งสองในทิศทางที่ดีขึ้น เมื่อเบรซเนฟกล่าวคำปราศรัยที่เมืองทาชเคนต์ (Tashkent) ในเดือนมีนาคม ค.ศ.1982 ว่า<sup>60</sup> “สหภาพโซเวียตไม่เคยปฏิเสธระบบสังคมนิยมในประเทศจีน ไม่เคยสนับสนุนแนวคิดสองจีน... อีกทั้งยังไม่เคยคิดว่า สหภาพโซเวียตกับจีนนั้นเป็นปรปักษ์กัน” นอกจากนี้สหภาพโซเวียตยังเป็นฝ่ายเสนอให้มีการเจรจาเรื่องพรมแดนเพื่อสร้างความไว้วางใจระหว่างกันให้มากยิ่งขึ้น เห็นได้ว่า การที่สหภาพโซเวียตเริ่มปรับนโยบายของตนต่อจีนในลักษณะที่ประนีประนอมมากขึ้น เพราะความสัมพันธ์ระหว่างสหภาพโซเวียตกับสหรัฐอเมริกาที่มีความตึงเครียดเพิ่มมากขึ้น เนื่องมาจากการขัดแย้งกันเรื่องผลประโยชน์ในโลกที่สามโดยเฉพาะในบริเวณอ่าวเปอร์เซีย การหันมาเป็นมิตรกับจีนก็เพื่อป้องกันภัยคุกคามที่มาจากสองด้าน และปัจจัยที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ ปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำทำให้ต้องเร่งเจรจากับจีนเพื่อลดงบประมาณทางการทหารบริเวณพรมแดน

<sup>58</sup>จีนได้เสนอร่างมติอย่างรุนแรงให้มีการประณามการรุกรานของเวียดนามกรณีกัมพูชาในที่ประชุมคณะมนตรีความมั่นคงสหประชาชาติ แต่ร่างมติดังกล่าวไม่ได้มีการลงคะแนนเสียงในที่ประชุม อย่างไรก็ตาม องค์การสหประชาชาติไม่สามารถแก้ไขปัญหากัมพูชาได้ เพราะสหภาพโซเวียตซึ่งเป็นสมาชิกถาวรในคณะมนตรีความมั่นคงใช้สิทธิยับยั้ง (veto) ทำให้ร่างมติดังกล่าวตกไป โปรดอ่านรายละเอียดเพิ่มเติมในการแก้ไขปัญหากัมพูชาได้ใน สมพงษ์ ชูมาก, *ความพยายามของนานาประเทศในการแก้ไขวิกฤตการณ์กัมพูชา* (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2527)

<sup>59</sup>Rajan Menon, “China and the Soviet Union in Asia : The Dynamics of Unequal Competition,” in *Soviet Foreign Policy in the 1980s*, ed. Roger E.Kanet (New York: Praeger, 1982), p.133.

<sup>60</sup>Chi Su, “Sino-Soviet Relations of the 1980s From Confrontation to Conciliation,” in *China and The World : New Directions in Chinese Foreign Relations*, 2<sup>nd</sup> ed., ed. Samuel S.Kim (Westview Press: Boulder, Colo, 1989), pp.110-111.

ในเดือนเมษายน ปีค.ศ.1982 จีนกับสหภาพโซเวียตก็ได้ตกลงร่วมกันให้เพิ่มการค้าระหว่างประเทศให้มากถึง 45% ในปีถัดไป ต่อมาในเดือนตุลาคมปีเดียวกัน ได้มีการเจรจาระหว่างกันรอบแรกระหว่างสหภาพโซเวียตกับจีนที่กรุงปักกิ่ง แต่จีนเรียกการเจรจาในครั้งนี้ว่าเป็นเพียงการปรึกษาหารือ (consultation)<sup>61</sup> เท่านั้น ผลของการเจรจันับว่ายังไม่ประสบผลสำเร็จมากนัก เพราะสหภาพโซเวียตนั้นต้องการเจรจาปัญหาเกี่ยวกับพรมแดน ในขณะที่จีนก็ต้องการให้สหภาพโซเวียตแก้ไขข้อพิพาท 3 ประการคือ การถอนทหารออกจากอัฟกานิสถาน ถอนทหารออกจากพรมแดนจีน-โซเวียต จีน-มองโกเลีย และยุติการให้การสนับสนุนเวียดนามในการเข้าแทรกแซงกัมพูชา ซึ่งสหภาพโซเวียตไม่ยอมทำตามข้อเรียกร้องของจีน

### 2.3 นโยบายของสหภาพโซเวียตต่อจีนในสมัยของยูริ อันโดรปอฟ (Yuri Andropov) (ค.ศ.1982-1984)

แม้ว่าเบรชเนฟซึ่งเป็นผู้นำของสหภาพโซเวียตคนแรกๆที่เริ่มพัฒนาความสัมพันธ์กับจีนในรอบ 30 ปีจะถึงแก่อสัญกรรมในต้นเดือนพฤศจิกายน ปีค.ศ.1982 ก็ตาม แต่ก็ได้ส่งผลให้ความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับสหภาพโซเวียตต้องหยุดชะงักตามไปด้วย เพราะท่าทีของฝ่ายจีนเองก็ได้แสดงออกถึงความต้องการปรับความสัมพันธ์กับสหภาพโซเวียตต่อไป เห็นได้จากการที่รัฐมนตรีต่างประเทศจีนได้กล่าวย่ำระหว่างเดินทางไปร่วมพิธีศพของเบรชเนฟว่า จีนเห็นความสำคัญของสุนทรพจน์ของเบรชเนฟที่เรียกร้องให้มีการปรับความสัมพันธ์กัน ประกอบกับท่าทีของผู้นำคนใหม่ของสหภาพโซเวียตเองที่ต้องการดำเนินนโยบายสานต่อจากเบรชเนฟในการปรับความสัมพันธ์ในระยะเวลาต่อมา

สำนักข่าวทาสส์ของสหภาพโซเวียตรายงานว่า ได้มีการเจรจาระหว่างผู้นำระดับสูงของทั้งสอง คือ อันเดร โกรมีโก (Andrei Gromyko) รัฐมนตรีต่างประเทศสหภาพโซเวียตกับหวงหัว (Hung Hua) รัฐมนตรีต่างประเทศจีนภายหลังพิธีศพของเบรชเนฟ โดยผู้นำสหภาพโซเวียตให้ความสำคัญกับการปรับความสัมพันธ์กับจีนและจะกระชับความสัมพันธ์ให้มากขึ้น ทางฝ่ายจีนก็หวังเช่นเดียวกัน และทั้งสองยังได้ตกลงกันว่า การเจรจาในประเด็นทางการเมืองจะต้องจัดให้มีในขั้นต่อไป

ในวันที่ 22 พฤศจิกายน ปีค.ศ.1982 อันโดรปอฟได้กล่าวว่า “สหภาพโซเวียตต้องการปรับปรุงความสัมพันธ์กับประเทศสังคมนิยมทุกประเทศ รวมทั้งประเทศเพื่อนบ้านอย่างประเทศจีน

<sup>61</sup> Alan J. Day, *China and the Soviet Union 1949-1984*, pp.176-178.



ด้วย” ทางกระทรวงการต่างประเทศของจีนก็ได้กล่าวกลับไปว่า “จีนให้ความสำคัญกับคำกล่าวของอันโดรปอฟ และหวังที่จะเห็นผู้นำชุดใหม่ของสหภาพโซเวียตจัดอุปสรรคต่าง ๆ ที่ขัดขวางความสัมพันธ์ระหว่างกันให้หมดไป” และในโอกาสครบรอบ 60 ปีในการสถาปนาสหภาพโซเวียต (ค.ศ.1922) จีนก็ได้ส่งสาสน์ไปแสดงความยินดี พร้อมกับกล่าวถึงความจริงใจของจีนที่ต้องการพัฒนาความสัมพันธ์ไปที่ละขั้นกับสหภาพโซเวียต

ขณะนั้นจีนเองก็ตระหนักถึงความจำเป็นในการปรับทิศทางความสัมพันธ์กับสหภาพโซเวียต เพราะความสัมพันธ์ระหว่างสหรัฐอเมริกากับจีนเริ่มเสื่อมถอยลง ประกอบกับจีนได้ปรับนโยบายต่างประเทศจากเดิมในปี ค.ศ.1980 ที่ยึดหลักการต่อต้านลัทธิครอบความเป็นเจ้า (anti-hegemonism) มาเป็นหลักความเป็นอิสระ (independence) ในปีค.ศ.1982 เพื่อให้เข้ากับนโยบายสีที่ทันสมัยของเติ้งเสี่ยวผิง<sup>62</sup>

สำหรับการประชุมรอบสองในเดือนมีนาคม ค.ศ.1983 ที่จัดขึ้นในกรุงมอสโกระหว่างผู้แทนของจีนกับผู้แทนของสหภาพโซเวียต จีนยังคงเสนอให้สหภาพโซเวียตแก้ไขอุปสรรค 3 ประการ แต่สหภาพโซเวียตปฏิเสธข้อเรียกร้องดังกล่าว และกลับเสนอให้ลงนามในสนธิสัญญาไม่ก้าวร้าวเพื่อสร้างความมั่นใจในประเด็นเรื่องชายแดนระหว่างกัน อย่างไรก็ตามทั้งสองฝ่ายสามารถเจรจากันได้ในการปรับความสัมพันธ์ด้านอื่น ได้แก่ การแลกเปลี่ยนนักศึกษาและนักกีฬาระหว่างกันซึ่งนับเป็นครั้งแรกใน 2 ทศวรรษที่ผ่านมา ต่อมาได้มีการเจรจาในระดับทวิภาคีระหว่างเดือนกรกฎาคมถึงเดือนกันยายนปี ค.ศ.1983 แต่ที่ประชุมก็เน้นพัฒนาความสัมพันธ์ด้านชายแดนเพื่อประโยชน์ในการพัฒนาเศรษฐกิจของทั้งสอง

ช่วงนี้นับว่าความสัมพันธ์ระหว่างสหภาพโซเวียตกับจีนเริ่มเข้าสู่ภาวะที่ผ่อนคลาย เพราะจากเหตุการณ์ในเดือนกันยายนปี ค.ศ.1983 จีนได้ตอบโต้การที่สหภาพโซเวียตยิงเครื่องบินเกาหลีในเที่ยวบิน 007 เพียงกล่าวแสดงความเสียใจต่อการกระทำที่เกิดขึ้นเท่านั้น มิได้เข้าร่วมในเวทีการเมืองระหว่างประเทศเพื่อคว่ำบาตรสหภาพโซเวียต

แม้ว่าในเดือนตุลาคม ค.ศ.1983 จะได้มีการประชุมรอบที่ 3 ขึ้นในกรุงปักกิ่ง แต่ประเด็นทางการทหารและความมั่นคงที่มีความหมายต่อความสัมพันธ์ของทั้งสองคือ อุปสรรค 3 ประการกลับไม่ได้รับการกล่าวถึง การเจรจาที่ประสบผลสำเร็จเป็นเพียงประเด็นทางการเมืองระดับอ่อนเท่านั้น คือทั้งสองได้สรุปให้มีการขยายอัตราการค้าระหว่างกันเป็นสองเท่า มีการ

<sup>62</sup>Chi Su, "China and the Soviet Union," *Current History*, 83 (Sep 1984): 246.

แลกเปลี่ยนเทคโนโลยีระดับต่ำ การเสนอของสหภาพโซเวียตในการให้ความช่วยเหลือเงินในการปรับปรุงโรงงานทอผ้าที่เมืองฮาร์บินที่ถูกสร้างขึ้นโดยความช่วยเหลือของสหภาพโซเวียตตั้งแต่ปี ค.ศ.1950 นอกจากนี้ทั้งสองยังได้ตกลงเพิ่มการแลกเปลี่ยนนักศึกษาจากเดิม 10 คนมาเป็น 100 คน<sup>63</sup>

#### 2.4 นโยบายของสหภาพโซเวียตต่อจีนในสมัยของคอนสตันติน เซอร์เน็นโก (Konstantin Chernenko) (ค.ศ.1984)

ในต้นปีค.ศ.1984 อันโดรโปฟได้ถึงแก่อสัญกรรม ผู้นำคนใหม่ของสหภาพโซเวียตที่ดำรงตำแหน่งเพียงระยะเวลาแค่ 1 ปีเท่านั้นคือ เซอร์เน็นโก ช่วงต้นสมัยของเซอร์เน็นโก ความสัมพันธ์ระหว่างสหภาพโซเวียตกับจีนประสบกับปัญหาอันเนื่องมาจากการที่อิวาน อันคิปอฟ (Ivan Ankipov) รองนายกรัฐมนตรีอันดับหนึ่งของสหภาพโซเวียต ประกาศเลื่อนการเดินทางไปประเทศจีนเพื่อเจรจากรการค้าอย่างไม่มีกำหนด มีการตั้งข้อสังเกตว่า สาเหตุเป็นเพราะการเดินทางไปเยือนจีนของประธานาธิบดีเรแกนเป็นครั้งแรกในเดือนเมษายนปีค.ศ.1984 นับตั้งแต่มีการสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตอย่างเป็นทางการกับจีนในปีค.ศ.1979 และเดือนพฤศจิกายนในปีเดียวกัน ก็ได้มีการเดินทางไปเยือนระหว่างผู้นำจีน สหรัฐอเมริกา และญี่ปุ่น แสดงให้เห็นถึงการกระชับความสัมพันธ์มากขึ้น อีกข้อสมมติฐานหนึ่งคือ ปัญหาเวียดนาม คือ เวียดนามได้โจมตีต่อกลุ่มเขมรต่อต้านในกัมพูชาอย่างรุนแรงในวันที่ 28 เมษายนปีค.ศ.1984 จนทำให้จีนตอบโต้ด้วยการกดดันเวียดนามตามแนวพรมแดนและโจมตีเวียดนามอย่างรุนแรงเป็นครั้งที่สองนับตั้งแต่ทำสงครามสังคมนิยมเวียดนามเป็นครั้งแรกในปีค.ศ.1979 เหตุการณ์ครั้งนี้ทำให้ผู้นำสหภาพโซเวียตไม่พอใจถึงกับกล่าวเตือนผู้นำจีนว่า เป็นการกระทำที่เป็นปฏิปักษ์ (hostile action) ในอินโดจีน และสหภาพโซเวียตไม่สามารถยอมรับได้กับนโยบายต่อต้านเวียดนามของจีน<sup>64</sup>

สำนักข่าวทาสส์ของสหภาพโซเวียตรายงานต่อว่าจีนในเดือนพฤษภาคมปีเดียวกันว่า ุกรานเขตแดนของเวียดนาม เป็นผู้ยุแหยงให้เกิดการปะทะกัน หนังสือพิมพ์ซินหัวของจีนก็รายงาน

<sup>63</sup>Thomas Perry Thornton, "The USSR and Asia in 1983 : Staying the Brezhnev Course," *Asian Survey*, XXIV (January 1984): 3.

<sup>64</sup>Chi Su, "Sino-Soviet Relations of the 1980s : From Confrontation to Conciliation," pp.112-113.



ปฏิเสธข้อวิพากษ์วิจารณ์ของสหภาพโซเวียต ว่าสหภาพโซเวียตสนับสนุนเวียดนามให้รุกรานในเขตแดนของจีนก่อน<sup>65</sup>

นอกจากนี้เซอร์เน็นโกยังกล่าวตำหนิจีนในเดือนมิถุนายนปี ค.ศ.1984 ว่า จีนมีการกระทำที่มุ่งร้ายต่อเวียดนาม และยังกล่าวเรื่องนี้ในที่ประชุมร่วมกับนายกรัฐมนตรีลาวในปีเดียวกัน<sup>66</sup> ทางจีนได้ตอบโต้ไปอย่างรุนแรงว่า สหภาพโซเวียตใช้เวียดนามเพื่อประโยชน์ในทางยุทธศาสตร์ในการขยายอิทธิพลลงมาทางใต้ ส่วนเวียดนามก็ใช้ประโยชน์จากสหภาพโซเวียตในการรุกรานกัมพูชา นอกจากนี้ยังกล่าวถึงเหตุการณ์การที่สหภาพโซเวียตบุกอัฟกานิสถานว่าเป็นการกระทำที่โหดร้ายแบบนาซี (nazi atrocities)<sup>67</sup>

ในช่วงปลายสมัยของเซอร์เน็นโก แม้ว่าจะมีแนวโน้มความสัมพันธ์ที่เป็นไปในทิศทางที่สร้างสรรค์ กล่าวคือ ได้มีการลงนามในข้อตกลงร่วมกัน 3 ประการคือ ความร่วมมือในการพัฒนาเศรษฐกิจและเทคโนโลยี ข้อตกลงทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี และข้อตกลงให้มีการสร้างคณะกรรมการร่วมกันเพื่อส่งเสริมความร่วมมือทางการค้า วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี นอกจากนี้ทั้งสองยังมีความเห็นร่วมกันในการเพิ่มระดับการค้าให้มากขึ้นถึง 1,800 ล้านดอลลาร์ในปี ค.ศ.1985 แต่อุปสรรค 3 ประการที่เป็นเงื่อนไขสำคัญในการปรับความสัมพันธ์ระหว่างกันยังคงมีอยู่

## 2.5 นโยบายของสหภาพโซเวียตต่อจีนในสมัยของมิกฮาอิล กอร์บาชอฟ (Mikhail Gorbachev) (ค.ศ.1985-1988)

วันที่ 11 มีนาคม ค.ศ.1985 ได้มีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองของสหภาพโซเวียต คือ มีการเปลี่ยนตัวผู้นำจาก คอนสตันติน เซอร์เน็นโก มาเป็นมิกฮาอิล กอร์บาชอฟ กอร์บาชอฟเป็นผู้นำหนุ่มที่มีความมุ่งมั่นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสหภาพโซเวียตในทุกด้าน ดำเนินนโยบายแนวใหม่ทั้งนโยบายภายในประเทศและนโยบายต่างประเทศเพื่อปรับปรุงสภาพเศรษฐกิจ สังคมภายในและบทบาทในด้านการต่างประเทศที่ขณะนั้นมีความอ่อนแอและอยู่ในสภาพที่เปราะบางมาก ภาวะการณ์ในขณะนั้นสรุปได้ดังนี้

<sup>65</sup> Alan J. Day, *China and the Soviet Union 1949-1984*, p. 186.

<sup>66</sup> Paul Quinn, "Return to Moscow," *Far Eastern Economic Review* (22 August 1984): 24-26.

<sup>67</sup> *Ibid.*, 24-26.

1. พรรคคอมมิวนิสต์ โดยเฉพาะคณะกรรมการกลางและคณะกรรมการเมือง เต็มไปด้วยสมาชิกพรรคที่มีหัวอนุรักษ์นิยม ล้าหลัง ส่วนใหญ่เป็นผู้ที่ภักดีต่อลีโอนิด เบรชเนฟ ผู้ต่อต้านการปฏิรูปเปลี่ยนแปลงและมีรูปแบบการปกครองใกล้เคียงกับสตาลิน
2. พรรคยังคงเป็นอุปสรรคสำคัญในการพัฒนาเพราะพรรคใช้บทบาททางการเมืองเข้าไปแทรกแซง (politicalization) กิจกรรมทุกสาขาทางเศรษฐกิจและสังคม
3. บทบาททางเศรษฐกิจของสหภาพโซเวียตตกต่ำมาก อัตราการขยายตัวทางเศรษฐกิจไม่ถึงร้อยละ 2 ติดต่อกันมาเป็นเวลานาน สังคมยังขาดเครื่องอุปโภค บริโภค และสินค้าจำเป็นทุกชนิด การขาดดุลการค้าและงบประมาณมีอยู่ตลอดเวลา
4. วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีของสหภาพโซเวียตตกต่ำ ไม่สมศักดิ์ศรีเป็นประเทศมหาอำนาจ
5. สังคมของสหภาพโซเวียตยังคงมีลักษณะปิด เมื่อเทียบกับประเทศอื่น ๆ แม้แต่ในกลุ่มสังคมนิยมด้วยกัน หมายความว่าประชาชนถูกปิดกั้นจากข้อมูลที่สำคัญ สื่อมวลชนทุกชนิดถูกจำกัดบทบาท ความคิดสร้างสรรค์ของประชาชนไม่มีเวทีเผยแพร่
6. ประชาชนโซเวียตส่วนใหญ่มีอาการเฉื่อย เหนียว ไร้สมรรถนะ เกียจคร้าน อนุรักษ์นิยม ไม่เป็นทรัพยากรมนุษย์ที่เอื้อต่อการพัฒนาประเทศ
7. ด้านนโยบายต่างประเทศ สหภาพโซเวียตยังคงใช้ทรัพยากรไปในนโยบายที่ผิดพลาดอย่างน้อย 2 ประการคือ สนับสนุนรัฐบาลกลางของอัฟกานิสถานและเวียดนามในบทบาทที่ไม่สร้างสรรค์ และสหภาพโซเวียตยังเป็นศัตรูกับจีน ซึ่งไม่เกิดประโยชน์อันใด ทางด้านการแข่งขันอาวุธยุทธศาสตร์กับสหรัฐอเมริกา ยังไม่สามารถตกลงลดอาวุธระหว่างกันได้ ทั้ง ๆ ที่พฤติกรรมเช่นนั้นเป็นการดึงเอาทรัพยากรอันมหาศาลที่ควรใช้พัฒนาประเทศ ไปสร้างระบบป้องกันซึ่งไม่จำเป็นมากเท่าที่เคยเป็นมาในสมัย "สงครามเย็น"<sup>68</sup>

ปัญหาเหล่านี้ส่งผลให้เกิดวิกฤติเศรษฐกิจทั้งระบบและยังนำมาซึ่งปัญหาภายในสังคม เช่นการคอร์รัปชัน อาชญากรรม<sup>69</sup> กอร์บาชอฟเน้นว่าการปฏิรูปครั้งนี้ไม่ใช่เป็นการแก้ไขปัญหาทางการเมืองภายในอย่างเดียว การปรับแนวทางในการดำเนินนโยบายต่างประเทศก็ต้องได้รับการสนับสนุนเพื่อสร้างบรรยากาศสันติภาพที่จะเอื้อต่อการพัฒนาประเทศ

<sup>68</sup>ประทุมพร วัชรเสถียร, กลาสโนสต์-เปเรสตรอยก้า : กอร์บาชอฟปฏิรูป, หน้า 45-46.

<sup>69</sup>อ่านรายละเอียดได้ใน Mikhail Gorbachev, "Perestroika," in *Perestroika: How New is Gorbachev's New Thinking?: Gorbachev and His Critics*, eds. Ernest W. Lefever and Robert D. Vander Lugt (Washington D.C.: Ethnic and Public Policy Center, 1989), pp.3-11.



ในที่ประชุมสมัชชาใหญ่ พรรคคอมมิวนิสต์สหภาพโซเวียตครั้งที่ 27 ในเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ.1986 กอร์บาชอฟได้เสนอความคิดใหม่หรือจินตนาการใหม่ (New Thinking) คือ นโยบาย 'เปเรสตรอยก้า' ที่หมายถึงการปฏิรูปโครงสร้างทางสังคม เศรษฐกิจและวัฒนธรรมอย่างจริงจัง และ 'กลาสนอสต์' ที่หมายถึงการปฏิวัติข้อมูลข่าวสารให้เกิดเสรีภาพมากขึ้น การปฏิรูปของกอร์บาชอฟมีเป้าหมายเพื่อฟื้นฟูพรรคและสังคมของสหภาพโซเวียตควบคู่กันไป<sup>70</sup>

ในด้านการต่างประเทศ กอร์บาชอฟต้องการทำให้สหภาพโซเวียตเข้าสู่วัฏจักรของเทคโนโลยี และการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันทางการเมืองกับโลกสมัยใหม่ ที่ซึ่งผู้นำยุคเก่าไม่เคยทำมาก่อนเนื่องจากมีทัศนคติที่คับแคบที่มองว่าแนวทางของประเทศคอมมิวนิสต์นั้นไม่สามารถผสมผสานกับแนวทางของประเทศทุนนิยมได้ แนวคิดในเรื่องการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันนี้ กอร์บาชอฟมักนำมาใช้เสมอในสุนทรพจน์ ดังเช่นครั้งหนึ่งที่กล่าวว่า "ปัญหาในระดับโลกมีผลกระทบต่อมนุษยชาติทุกคน ไม่สามารถแก้ไขได้โดยลำพังรัฐใดรัฐหนึ่ง หรือกลุ่มรัฐเพียงกลุ่มเดียว แต่ต้องอาศัยความร่วมมือของทั่วโลก...เราตระหนักดีว่าทุกสิ่งไม่ได้มาจากการใช้อำนาจ แต่มาจากการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันในหลายทางเพื่อการบูรณาการของโลก"<sup>71</sup>

กอร์บาชอฟตระหนักดีว่าการอยู่อย่างโดดเดี่ยวเป็นสิ่งที่ทำให้สหภาพโซเวียตมีแต่จะถดถอยและหยุดนิ่งอยู่กับที่ ที่สำคัญทำให้ต้องเผชิญกับภาวะที่แร้นแค้นดังเช่นทุกวันนี้ ดังนั้นนโยบายต่างประเทศจึงพยายามเน้นให้ดำเนินไปเพื่อส่งเสริมและสนับสนุนความจำเป็นภายในประเทศ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ พยายามทุกวิถีทางที่จะสนับสนุนให้นโยบายภายในประเทศประสบความสำเร็จในที่สุด

สรุปได้ว่าแนวความคิดใหม่ของสหภาพโซเวียตได้เปลี่ยนไปจากเดิมที่เคยเน้นการเสริมสร้างอำนาจทางทหารเป็นหลัก มาสู่เป้าประสงค์แห่งชาติใหม่ที่แสวงหาสันติภาพและความมั่นคงให้กับประเทศชาติ รวมทั้งการกลับมารักษาความเป็นมหาอำนาจอีกครั้ง เป้าหมายสูงสุดของกอร์บาชอฟคือ การสร้างสหภาพโซเวียตให้เข้มแข็งเพียงพอที่จะแข่งขันกับสหรัฐอเมริกาได้ในศตวรรษที่ 21 นี้

<sup>70</sup>Ghita Ionescu, Leadership in an Interdependence World : The Statesmanship of Adensuer, De Gaulle, Thatche, Reagan and Gorbachev (Boulder: Westview Press, 1991), p.267.

<sup>71</sup>Ibid., p.265.

ดังนั้นการเปลี่ยนผู้นำประเทศที่ทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนนโยบายใหม่ทั้งการเมืองภายในและต่างประเทศในกลางทศวรรษที่ 1980 นี้จึงส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภาพจนและพฤติกรรมทางการเมืองระหว่างประเทศของสหภาพโซเวียตต่อการดำเนินความสัมพันธ์กับประเทศอื่น ๆ รวมทั้งจีนด้วย เนื่องจากในช่วงสมัยของกอร์บาชอฟมีการพัฒนาในความสัมพันธ์เป็นลำดับอย่างเป็นขั้นเป็นตอน ดังนั้นจึงจะแบ่งศึกษาเป็นลำดับดังนี้

### 2.5.1 นโยบายการพัฒนาความสัมพันธ์กับจีน

ในปีแรกที่กอร์บาชอฟดำรงตำแหน่งเป็นผู้นำสหภาพโซเวียต ความสัมพันธ์ระหว่างสหภาพโซเวียตกับจีนก็พัฒนาขึ้นระดับหนึ่ง ทั้งนี้เป็นเพราะการดำเนินนโยบายที่ยืดหยุ่นเห็นได้จากการที่กอร์บาชอฟกล่าวต่อที่ประชุมคณะกรรมการกลางพรรคคอมมิวนิสต์สหภาพโซเวียตในวันที่ 12 มีนาคม ปีค.ศ.1985 ว่า “สหภาพโซเวียตจะรักษาความเป็นพันธมิตรและเพื่อนบ้านที่ดีกับประเทศสังคมนิยมที่ยิ่งใหญ่อย่างจีน และตั้งมั่นในการพัฒนาความสัมพันธ์กับจีน และเชื่อว่าหากฝ่ายจีนตอบสนองต่อความปรารถนา ทุกอย่างก็จะเป็นไปได้”<sup>72</sup> จากท่าทีดังกล่าวของผู้นำสหภาพโซเวียต เฝิงเจิน ประธานสภาประชาชนแห่งชาติจีนได้กล่าวตอบไปว่า “จีนก็มีความปรารถนาเช่นเดียวกับสหภาพโซเวียต ทั้งนี้ทางรัฐบาลจีนจะดำเนินการอย่างดีที่สุดเพื่อให้ความสัมพันธ์ของทั้งสองประเทศได้พัฒนาต่อไป” นอกจากนี้ยังกล่าวสรรเสริญเซอร์เน็นโกผู้ลวงลับว่าได้อุทิศตนให้แก่การปรับปรุงความสัมพันธ์ของทั้งสอง<sup>73</sup> บรรยากาศในความสัมพันธ์ของทั้งสองเริ่มเป็นไปในทิศทางที่ดีขึ้น เมื่อหลี่เผิงได้เป็นตัวแทนนำสาสน์จากหูเย่าบิ่ง เลขาธิการพรรคคอมมิวนิสต์จีน เพื่อแสดงความยินดีกับกอร์บาชอฟในโอกาสที่ได้รับเลือกเป็นผู้แทนของสหภาพโซเวียต เหตุการณ์ครั้งนี้นับว่ามีความสำคัญยิ่งเพราะนับเป็นครั้งแรกจาก 20 ปีที่มีความสัมพันธ์ระหว่างพรรค ในข้อความ เป็นการกล่าวอวยพรให้แก่กอร์บาชอฟให้ประสบความสำเร็จในการสร้างสรรค์และพัฒนาประเทศสังคมนิยมสหภาพโซเวียต และกล่าวถึงความพึงพอใจที่จะพัฒนาความสัมพันธ์กับสหภาพโซเวียตต่อไปทั้งด้านการเมือง เศรษฐกิจ วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ที่สำคัญครั้งนี้นับเป็นครั้งแรกที่ได้มีการกล่าวเรียกสหภาพโซเวียตอย่างเป็นทางการว่าเป็น ‘ประเทศสังคมนิยม’ หลังจากที

<sup>72</sup>Darshan Singh, Soviet Foreign Policy Documents 1985 (New Delhi: Sterling ,1986), p.44.

<sup>73</sup>Steven I. Levine, “The End of Sino-Soviet Entranglement,” Current History 85 (September 1986): 244-247.



ทั้งสองมีความขัดแย้งกันในปลายทศวรรษที่ 1950<sup>74</sup> นอกจากนี้ผู้นำจีนยังแสดงความสนิทสนมและเป็นมิตรต่อผู้นำสหภาพโซเวียตโดยเรียกว่า "สหาย" อย่างที่ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อน

นอกจากนี้ ในการเจรจาปรับปรุงความสัมพันธ์ขึ้นปกติในรอบที่ 6 ระหว่างวันที่ 9-22 เมษายน ค.ศ.1985\* ตั้งเสียวมึงได้มีท่าทีผ่อนปรนโดยกล่าวว่าในประเด็นอุปสรรค 3 ประการนั้นสหภาพโซเวียตสามารถแก้ที่ละประการก็ได้ อีกทั้งกล่าวว่าจะไม่คัดค้านการที่สหภาพโซเวียตใช้ฐานทัพในเวียดนามหากสหภาพโซเวียตกดดันเวียดนามให้ถอนทหารออกจากกัมพูชาได้สำเร็จ<sup>75</sup> ทั้งๆที่ก่อนหน้านี้จีนเคยกล่าวอย่างไม่ยอมอ่อนข้อถึงการที่สหภาพโซเวียตแทรกแซงอัฟกานิสถานว่าเป็นภัยคุกคามต่อความมั่นคงของจีนโดยตรงและปัญหาที่กัมพูชาก็เป็นอุปสรรคสำคัญที่ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับสหภาพโซเวียตเลวร้ายลง<sup>76</sup>

สำหรับความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจที่นับว่ามีความคืบหน้ามาก คือการเดินทางของเหยา ยีหลิน (Yao Yilin) รองนายกรัฐมนตรีของจีนมายังมอสโกในเดือนกรกฎาคม ได้มีการลงนามร่วมกันในสนธิสัญญาการค้าเป็นระยะเวลา 5 ปี โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะเพิ่มปริมาณการค้าระหว่างกันเป็นสองเท่าจากปีละ 1,600 ล้านดอลลาร์สหรัฐ เป็น 3,500 ล้านดอลลาร์สหรัฐ ภายในปี ค.ศ.1990 มีข้อตกลงจากฝ่ายสหภาพโซเวียตในการให้ความช่วยเหลือจีนในการสร้างโรงงานใหม่ 7 แห่งและปรับปรุงโรงงานอีก 17 แห่งที่สหภาพโซเวียตเคยร่วมสร้างในกลางทศวรรษที่ 1950 ให้มีความทันสมัยยิ่งขึ้น<sup>77</sup> นอกจากนี้จีนยังได้รับเครื่องบินจากสหภาพโซเวียตที่จีนได้สั่งซื้อไว้ตั้งแต่ช่วงปี 1960 และทั้งสองยังตกลงกันให้มีการผ่านวีซ่า พร้อมทั้งตกลงที่จะเปิดสถานกงสุลที่เลนินกราดและเซียงไฮ้อีกด้วย

## ศูนย์วิทยพัทยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

<sup>74</sup>Mary Lee, "A Crack in the Ice," *Far Eastern Economic Review* (28 March 1985): 10.

\* การประชุมถูกจัดขึ้นเป็นประจำทุกปี โดยเริ่มครั้งแรกในปี ค.ศ.1982.

<sup>75</sup>Gail W. Lapidus, "The USSR and Asia in 1986 : Gorbachev's New Initiatives," *Asian Survey* XXVII (January 1987): 4.

<sup>76</sup>Ibid., pp.10-11.

<sup>77</sup>Richard Nations, "A 14 Billion Deal," *Far Eastern Economic Review* (July 25 1985): 12-13. และ "China and Russia : In need of Repairs," *The Economist* (July 13, 1985): 35-38.

## 2.5.2 นโยบายของรัสเซียในการดำเนินการตามข้อเรียกร้องของจีน

การดำเนินนโยบายของสหภาพโซเวียตต่อจีนในปีนั้นนับว่ามีความคืบหน้ามากขึ้น เห็นได้จากการกล่าวคำปราศรัยในที่ประชุมสมัชชาพรรคคอมมิวนิสต์แห่งสหภาพโซเวียตครั้งที่ 27 ในเดือนกุมภาพันธ์ ถึงความพึงพอใจที่ได้พัฒนาความสัมพันธ์กับจีนและยังแสดงความเชื่อมั่นว่า การรักษาซึ่งความร่วมมือระหว่างทั้งสองเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ เนื่องจากทั้งสองมีข้อตกลงร่วมกันในการรักษาสันติภาพและระบบสังคมนิยม<sup>78</sup> ในเดือนมีนาคม ค.ศ.1986 อันคิโปฟ รองนายกรัฐมนตรีอันดับหนึ่งของสหภาพโซเวียตเดินทางไปเยือนจีน ทั้งสองได้ร่วมลงนามในข้อตกลงความร่วมมือทางเศรษฐกิจและวิทยาศาสตร์ นอกจากนี้ยังมีการแลกเปลี่ยนวิศวกรและช่างเทคนิคเป็นครั้งแรกนับตั้งแต่ถูกระงับไปในปีค.ศ.1960<sup>79</sup>

จุดเปลี่ยนที่สำคัญในนโยบายต่างประเทศสหภาพโซเวียตต่อจีนช่วงนี้คือ การกล่าวสุนทรพจน์ของกอร์บาชอฟที่วลาดีวาสต็อก เมื่อวันที่ 28 กรกฎาคม ปีค.ศ.1986 ซึ่งสหภาพโซเวียตไม่เพียงแต่กล่าวถึงการพัฒนาความสัมพันธ์ในทุกระดับ แต่ยังกล่าวถึงการมีบทบาทเป็นผู้นำในการร่วมมือระหว่างสหภาพโซเวียตกับจีน ดังนี้ “ชาวโซเวียตติดตามด้วยความเข้าใจและเคารพในการที่พรรคคอมมิวนิสต์จีนพัฒนาประเทศให้มีความทันสมัย และสร้างประเทศสังคมนิยมให้ดำรงอยู่ยาวนานสมกับที่เป็นชาติที่ยิ่งใหญ่ ทั้งนี้ภารกิจของสหภาพโซเวียตและจีนมีความคล้ายคลึงกันคือ ความจำเป็นต้องรีบเร่งพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ดังนั้น ทั้งสองจึงควรสนับสนุนซึ่งกันและกันในการริเริ่มโครงการต่าง ๆ เพื่อให้เกิดประโยชน์ร่วมกัน”<sup>80</sup> และที่สำคัญนับเป็นครั้งแรกที่กอร์บาชอฟได้ดำเนินการแก้ไขอุปสรรคสองในสามประการตามข้อเรียกร้องของจีน โดยการประกาศถอนทหารโซเวียตจำนวน 6 กองทัพ หรือ 6,000 คน ออกจากอัฟกานิสถานก่อนสิ้นปี 1986 (เป็นที่น่าสังเกตว่า การถอนทหารเป็นสัดส่วนที่น้อยมากหากเทียบกับกองกำลังทั้งหมดที่มีอยู่ในอัฟกานิสถานคือประมาณ 118,000 คน)<sup>81</sup> และการประกาศถอนทหารออกจากมองโกเลียจำนวนหนึ่ง นอกจากนี้

<sup>78</sup>Gail. W. Lapitus, “The USSR and Asia in 1986 : Gorbachev’s New Initiatives,“: 4.

<sup>79</sup>Margotlight, Foreign Policy in The Soviet Union under Gorbachev ed. Martin Mccauley (Basingstoke,Hampshire: Macmillan Press, in association with the school of Slavonic and East European Studies, University of London, 1987), pp.222-223.

<sup>80</sup>Gail. W. Lapitus, “The USSR and Asia in 1986 : Gorbachev’s New Initiatives,“:4.

<sup>81</sup>Hiroshi Kimura, “USSR Policies in the Gorbachev Era and Their Implications for Soviet Policies in Asia,” in Asia and the Major Powers : Domestic Politics and Foreign Policy, eds. Robert A. Scalapino,Seizaburo Sato,Jusuf Wanandi and Sung-joo Han (Berkeley: Institute of East Asian Studies University of California, 1988), pp. 66-67.



ปัญหาเรื่องพรมแดนที่ขัดแย้งกันมาตลอดที่ส่งผลให้เกิดการปะทะกันในปีค.ศ.1969 และ1970 ก็ได้รับการแก้ไขโดยการยอมผ่อนปรนของกอร์บาชอฟทำให้จุดกลางของแม่น้ำอามูร์เป็นเส้นแบ่งเขตแดนตามที่จีนเคยเสนอมาแล้ว ทั้งสองได้ลดกำลังทหารตามพรมแดนจีน-โซเวียต นอกจากนี้สหภาพโซเวียตยังได้เสนอที่จะให้ความช่วยเหลือจีนในการสร้างรถไฟเชื่อมระหว่างอูรูมอูชีกับคาซัคสถาน (Urumchi-Kazakstan) เสนอให้ร่วมมือกันในการสำรวจอวกาศ และเสนอให้มีการเพิ่มอัตราการค้าระหว่างกันด้วย

อย่างไรก็ตาม อุปสรรคที่จีนถือว่ามีความสำคัญที่สุด คือ ต้องการให้สหภาพโซเวียตเป็นแรงผลักดันให้เวียดนามถอนทหารออกจากกัมพูชา ซึ่งกอร์บาชอฟยังไม่มีท่าทีผ่อนปรนแต่ประการใด ทั้งยังกล่าวว่า “ไม่มีความจำเป็นใด ๆ ที่ทางฝ่ายจีนจะต้องหวาดระแวงและไม่ไว้ใจสหภาพโซเวียต เพราะปัญหากัมพูชาขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับเวียดนาม โดยที่จีนจะต้องเจรจากับเวียดนามโดยตรง“

แม้ว่าจีนจะมีความพอใจระดับหนึ่งภายหลังที่สหภาพโซเวียตได้แก้ไขข้อเรียกร้อง 2 ประการของจีน แต่จีนก็ต้องการให้สหภาพโซเวียตแก้ปัญหากัมพูชาอย่างจริงจัง เติงเสี่ยวผิงได้ตอบโต้จากการปฏิเสธของกอร์บาชอฟ โดยการให้สัมภาษณ์ในรายการโทรทัศน์ของ CBS ว่า หากสหภาพโซเวียตสามารถกดดันเวียดนามให้ถอนทหารออกจากกัมพูชาได้จะเดินทางไปเยือนมอสโกทันทีเพื่อพบกับผู้นำของสหภาพโซเวียต<sup>82</sup>

ผลของการกล่าวคำปราศรัยที่วลาดิวาสต็อกได้ส่งผลให้ความสัมพันธ์พัฒนามากยิ่งขึ้น ทั้งสองฝ่ายขยายความร่วมมือไปสู่ภาควัฒนธรรม มีการลงนามในข้อตกลงฉบับใหม่ในการพัฒนาการค้าตามแนวชายแดน การเพิ่มอัตราการค้าโดยวางแผนให้ได้ 12 พันล้านรูเบิล จากปี ค.ศ.1986-1990 ส่วนทางด้านการเมือง ได้มีการพัฒนาโดยการยกระดับการเจรจาเป็นระดับรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศแทนที่เจ้าหน้าที่ระดับล่าง แสดงให้เห็นว่า สหภาพโซเวียตให้ความสำคัญต่อจีนเพิ่มขึ้นมาก นอกจากนี้สหภาพโซเวียตยังให้การสนับสนุนบรรดาประเทศพันธมิตรในยุโรปตะวันออกให้เร่งพัฒนาความสัมพันธ์กับจีนอีกด้วย ในเดือนตุลาคม ปีค.ศ.1986 มีการพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับเยอรมันตะวันออก โปแลนด์และฮังการี ต่อมาทำให้ประเทศต่าง ๆ หันมาปรับความสัมพันธ์กับจีนเพิ่มขึ้น มีการเดินทางมาเยือนจีนทั้งในระดับที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ

<sup>82</sup>“China,” *Far Eastern Economic Review Asia 1987 Yearbook* (Hong Kong: Review Publishing Company, 1987), pp.127-128.

ต่อมาได้มีการเจรจาครั้งที่ 9 เพื่อปรับความสัมพันธ์ระหว่างสหภาพโซเวียตกับจีน ในเดือนตุลาคมปีค.ศ.1986 ซึ่งก็ไม่ประสบความสำเร็จเนื่องมาจากการที่สหภาพโซเวียตมีอาวุธนิวเคลียร์ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ กำลังทหารตามแนวพรมแดนจีน-โซเวียต กองกำลังที่อยู่ในมองโกเลียอีกจำนวนมาก และที่สำคัญคือกำลังทหารเวียดนามในกัมพูชา รวมทั้งการยึดครองอัฟกานิสถาน

### 2.5.3 นโยบายปรับความสัมพันธ์กับจีนอย่างต่อเนื่องและจริงจัง (ปีค.ศ.1987)

สหภาพโซเวียตยังคงดำเนินนโยบายปรับความสัมพันธ์กับจีนอย่างต่อเนื่องและจริงจัง โดยเฉพาะในปัญหาเรื่องพรมแดน ซึ่งภายหลังปีค.ศ.1982 กองกำลังทหารของสหภาพโซเวียตบริเวณชายแดนจีน-โซเวียตมีจำนวนสูงประมาณ 50,000 นาย ส่งผลให้ต้องสูญเสียงบประมาณทางการทหารสูงในแต่ละปี ดังนั้นแผนปฏิรูปเศรษฐกิจและสังคมภายในประเทศอาจไม่ประสบผลสำเร็จตามที่ได้คาดหวังไว้ การแก้ปัญหาเริ่มจากในเดือนมกราคมที่สหภาพโซเวียตได้เริ่มถอนทหารออกจากมองโกเลียประมาณ 10,000-20,000 นาย และได้นำประเด็นปัญหาที่เกี่ยวข้องกับพรมแดนมาเจรจากันถึง 2 ครั้ง ในรอบแรก ระหว่างวันที่ 9-23 กุมภาพันธ์ค.ศ.1987 ทั้งสองบรรลู่ข้อตกลงให้มีการปรับพรมแดนด้านตะวันตกและตะวันออก จีนไม่เรียกร้องให้สหภาพโซเวียตแก้ไขสนธิสัญญาที่ไม่เป็นธรรมอีกต่อไป และย้ำว่าจะไม่นำปัญหาพรมแดนไปเกี่ยวข้องกับอุปสรรค 3 ประการที่ยังไม่ประสบผลสำเร็จ ในขณะที่ปัญหาการยึดครองกัมพูชา จีนยังคงไม่มีที่ท่าที่จะประนีประนอม เพราะจีนถือว่ามีความสำคัญสูงสุดในการปรับความสัมพันธ์กัน เห็นได้จากการที่เติ้งเสี่ยวผิงแสดงออกถึงความไม่พอใจโดยกล่าวว่า "เวียดนามยังคงไม่เปลี่ยนยุทธศาสตร์ในการจัดตั้งสหพันธรัฐอินโดจีนภายใต้การสนับสนุนของสหภาพโซเวียตให้เข้าไปแทรกแซงกัมพูชา"<sup>83</sup>

การเจรจาในรอบที่สองระหว่างวันที่ 7-17 สิงหาคม ทั้งสองฝ่ายมีท่าทีผ่อนปรนมากขึ้น โดยการตกลงให้ใช้แนวร่องน้ำลึกของแม่น้ำอามูร์และอุสซูรีเป็นเส้นเขตแดนด้านตะวันออก มีข้อตกลงร่วมกันในการใช้แม่น้ำสำหรับขนส่งสินค้าและเดินทางข้ามพรมแดน และในโครงการผลิตกระแสไฟฟ้าพลังน้ำด้วย

สำหรับทางด้านการค้าก็ได้มีพัฒนาการเพิ่มขึ้น สหภาพโซเวียตเป็นคู่ค้าอันดับที่ 5 ของจีน ส่วนจีนเป็นคู่ค้าอันดับที่ 3 ของสหภาพโซเวียต รองจากญี่ปุ่นและอินเดียตามลำดับ เพื่อ

<sup>83</sup>"China," *Far Eastern Economic Review Asia 1988 Yearbook* (Hong Kong: Review Publishing Company, 1987), p.118.



ความก้าวหน้าทางการค้า ช่างเทคนิคของสหภาพโซเวียตได้เข้าไปช่วยเหลือเงินในการสร้างโรงงาน และยังมี การเจรจาต่อรองกันในระดับผู้แทนท้องถิ่นและระดับชาติในการเจรจาให้เกิดการค้าเสรี ทางชายแดนภาคเหนือและการลงทุนร่วมกันอีกด้วย

สหภาพโซเวียตได้มีความพยายามในการเสนอให้จัดการประชุมสุดยอดขึ้นระหว่าง ผู้นำ เพื่อแก้ไขอุปสรรค 3 ประการ แต่ได้รับการปฏิเสธจากผู้นำจีนที่ยืนยันว่าจะไม่เจรจาใด ๆ กับ กอร์บาชอฟหากเวียดนามไม่ถอนทหารออกจากกัมพูชา<sup>84</sup> แม้จะไม่มี ความคับหน้ในประเด็นทาง การเมืองหรืออุปสรรคประการสุดท้ายที่จีนถือว่ามีความสำคัญมากที่สุด แต่ท่าทีของจีนที่มีต่อ สหภาพโซเวียตก็นับว่าเป็นไปในทิศทางที่ดีขึ้น เห็นได้จากกรองรัฐมนตรีต่างประเทศจีน ฉีเยินฉีเชิน (Qian Qichen) ให้สัมภาษณ์ในนิตยสาร The Economist ฉบับเดือนกรกฎาคมว่า “กอร์บาชอฟมี ความตั้งใจจริงจังในการปฏิรูปเช่นเดียวกับที่จีนเคยมีความพยายามมาแล้ว ทางจีนเชื่อว่าสหภาพ โซเวียตจะดำเนินนโยบายที่ลดความก้าวร้าวและที่สำคัญไม่เป็นภัยคุกคามต่อจีน”<sup>85</sup>

#### 2.5.4 การแก้ไขปัญหากัมพูชาและปัญหาพรมแดน (ปีค.ศ.1988)

เมื่อเปรียบเทียบกับปีค.ศ.1987แล้ว นับว่าปีนี้มี ความคับหน้มาจากทางฝ่าย สหภาพโซเวียตในการพยายามปรับความสัมพันธ์กับจีน เห็นได้จากการที่สหภาพโซเวียตได้ยื่นข้อ เสนอในการให้สัมภาษณ์ในเดือนมกราคมในนิตยสาร Liowang ว่าต้องการให้มีการประชุม ระดับผู้นำเพื่อพัฒนาความสัมพันธ์ทางการเมืองในเดือนกันยายน แม้ว่าอุปสรรค 3 ประการ จะยังไม่บรรลุผลก็ตาม แต่ทางกระทรวงการต่างประเทศของจีนกลับไม่เห็นด้วย และยังคงกล่าวถึง ปัญหากัมพูชาว่าเป็นปัญหาระดับกว้าง และเป็นปัญหาร่วมกันของชุมชนระหว่างประเทศ ซึ่ง ต้องการให้เวียดนามถอนทหารออกจากกัมพูชาโดยเร็วที่สุด<sup>86</sup>

ในที่สุดจีนก็ยอมตกลงให้มีการจัดการประชุมในปีค.ศ.1989 เมื่อสหภาพโซเวียตแสดง ให้เห็นถึงความจริงจังในการแก้ปัญหา โดยเริ่มจากการที่กอร์บาชอฟได้ประกาศว่า จะถอนทหาร

<sup>84</sup>Robert Delfs, “Three Obstacles, Two Leaders and One Problem,” *Far East Economic Review* (24 March 1988): 57.

<sup>85</sup>Gerald Segal, “The USSR and Asia in 1987: Signs of a Major Effort,” *Asian Survey* XXVIII (January 1988): 3.

<sup>86</sup>Robert Delfs, “Cambodia Still Blocks Sino-Soviet Summit,” *Far East Economic Review* (21 January 1988): 12.

ออกจากอัฟกานิสถานในอีก 3 เดือนข้างหน้า และการถอนกำลังทั้งหมดจะดำเนินการให้เสร็จสิ้นภายในวันที่ 15 กุมภาพันธ์ ปีค.ศ.1989 สำหรับปัญหาการยึดครองกัมพูชาของเวียดนาม ฝ่ายสหภาพโซเวียตก็ได้กดดันเวียดนามให้ถอนทหารออกจากกัมพูชาจำนวน 50,000 คน ในเดือนพฤษภาคม<sup>87</sup> ต่อมาในเดือนสิงหาคม รองรัฐมนตรีต่างประเทศของสหภาพโซเวียตกล่าวเป็นครั้งแรกว่า การถอนทหารออกจากกัมพูชาเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดในการแก้ปัญหาที่กัมพูชากับจีน<sup>88</sup> และเมื่อมีการปะทะกันระหว่างทหารจีนกับเวียดนามที่บริเวณหมู่เกาะแสปรตลี สหภาพโซเวียตก็สงวนท่าทีที่จะสนับสนุนเวียดนามโดยการกล่าวเป็นกลางว่าให้ทั้งสองหลีกเลี่ยงการใช้กำลัง<sup>89</sup>

ความสัมพันธ์ระหว่างทั้งสองได้พัฒนามากยิ่งขึ้น จากสุนทรพจน์ของกอร์บาชอฟในวันที่ 16 เดือนกันยายน ค.ศ.1988 ที่ว่าสหภาพโซเวียตจะถอนฐานทัพออกจากอ่าวคัมราห์นหากสหรัฐอเมริกาถอนฐานทัพออกจากฟิลิปปินส์ ทางสหภาพโซเวียตเรียกร้องให้มีการประชุมระดับผู้นำอีกครั้ง ครั้งนี้นับว่าประสบผลสำเร็จ เมื่อรัฐมนตรีต่างประเทศจีนตอบรับคำเชิญของสหภาพโซเวียตครั้งแรกในการเดินทางไปมอสโกในเดือนธันวาคม เพื่อเจรจาปัญหาที่กัมพูชา และหาช่องทางในการจัดประชุมสุดยอดผู้นำจีน-โซเวียต และหารือกันเกี่ยวกับความสัมพันธ์ทวิภาคี ทางจีนกล่าวว่าหากการเจรจาดังกล่าวเป็นไปได้ด้วยดีก็จะยินดีให้มีการจัดการประชุมในปีถัดไป

ในที่สุดความต้องการในการปรับความสัมพันธ์จากฝ่ายสหภาพโซเวียตก็ประสบความสำเร็จ เมื่อรัฐมนตรีต่างประเทศของจีนได้เดินทางมาเยือนสหภาพโซเวียตอย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ 1-3 ธันวาคม ค.ศ.1988 ทั้งสองตกลงให้มีการประชุมสุดยอดขึ้นในกลางปีค.ศ.1989 โดยมีได้กำหนดเงื่อนไขเช่นเดิมว่าต้องขจัดอุปสรรคกัมพูชาเสียก่อน นอกจากนี้ยังได้มีการจัดตั้ง

<sup>87</sup>เวียดนามมีข้อเสนอว่า ทหารของเวียดนามจำนวน 40,000 คนจะยังคงอยู่ในกัมพูชาต่อไปและกองกำลังเหล่านี้จะถูกส่งการภายใต้รัฐบาลเฮงซัมริน การถอนทหารออกในครั้งนี้ มีผลกระทบต่อความสัมพันธ์โซเวียต-เวียดนามมาก เห็นได้จากในที่ประชุมปัญหาที่กัมพูชา ณ กรุงบริสเบน ประเทศออสเตรเลีย ผู้แทนสหภาพโซเวียตได้กล่าวว่า การถอนทหารออกจากอัฟกานิสถานเป็นตัวช่วยให้แก่เวียดนามในการถอนทหารออกจากกัมพูชา เวียดนามปฏิเสธอย่างรุนแรงและกล่าวว่า กรณีที่กัมพูชากับอัฟกานิสถานมีความแตกต่างกันไม่สามารถนำมาเปรียบเทียบกันได้ เพราะในอัฟกานิสถานมิได้มีการกระทำที่โหดร้ายทารุณอย่างการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์อย่างในกัมพูชา อ่านรายละเอียดเพิ่มเติมได้ใน "A Trouble Friendship Moscow loses patience with Hanoi over Economy and Cambodia," *Far East Economic Review* (9 June 1988): 16-17.

<sup>88</sup>Nayan Chanda, "Taking a Shot Line," *Far East Economic Review* (8 December 1988): 27.

<sup>89</sup>Nayan Chanda, "A Trouble Friendship," *Far East Economic Review* (9 July 1988): 16.



คณะกรรมการร่วมกันเพื่อศึกษาปัญหาสัมพูชา รวมทั้งมีความเห็นตรงกันเกี่ยวกับเวลาในการถอนทหารออกจากสัมพูชาอีกด้วย โดยจีนต้องการให้ถอนทหารออกจากสัมพูชาภายในเดือนมิถุนายนปี ค.ศ.1989 ซึ่งตรงกับภารกิจสิ้นการถอนทหารสหภาพโซเวียตออกจากอัฟกานิสถาน หลังจากนั้นไม่กี่สัปดาห์ทางรัฐบาลเวียดนามก็ได้ประกาศว่า จะถอนทหารออกจากสัมพูชาทั้งหมดภายในเดือนกันยายน ปีค.ศ.1989

นอกจากสหภาพโซเวียตจะประสบผลสำเร็จในการโน้มน้าวจีนให้จัดการประชุมสุดยอดเพื่อแก้ไขปัญหาคัมพูชาในปีถัดไปแล้ว ในเรื่องของพรมแดนที่ได้มีการเจรจาระหว่างวันที่ 20-31 ตุลาคม ปีค.ศ.1988 ก็มีความคืบหน้ามากเช่นเดียวกัน กล่าวคือ ทั้งสองตกลงกำหนดเส้นเขตแดนบริเวณพรมแดนตะวันออกได้เกือบทั้งหมด และยังคงจัดตั้งคณะกรรมการร่วมกันเพื่อกำหนดเขตแดนด้านตะวันตกด้วย นอกจากนี้ยังได้ตกลงกันที่จะให้มีคณะทำงานร่วมทางทหารและการทูตเพื่อแสวงหาเส้นทางในการลดกำลังทหารบริเวณชายแดนต่อไป

ในด้านการค้าชายแดนระหว่างทั้งสอง ก็มีความคืบหน้ามากกว่าปีที่แล้ว เพราะสหภาพโซเวียตช่วยเหลือจีนในการสร้างทางรถไฟเชื่อมเขตแดนและยอมให้ชาวจีนกว่าหมื่นคนเดินทางมาทำงานในสหภาพโซเวียตทั้งในภาคอุตสาหกรรมและภาคเกษตรกรรม ในปีนี้นักท่องเที่ยวของทั้งสองฝั่งสามารถเดินทางข้ามพรมแดนกันได้

#### 2.5.5 การประชุมสุดยอดโซเวียต-จีนในเดือนพฤษภาคม ค.ศ.1989

ระหว่างวันที่ 1-4 กุมภาพันธ์ ปีค.ศ.1989 นายเชวารด์นัดเซ (Eduard Shevardnadze) รัฐมนตรีต่างประเทศของสหภาพโซเวียตได้เดินทางไปเยือนจีนเพื่อขอเจรจาเกี่ยวกับรายละเอียดการประชุมสุดยอดที่จะจัดขึ้นและแนวทางในการแก้ไขปัญหาคัมพูชา ซึ่งในขณะนั้นมีความคืบหน้ามากขึ้น เพราะการที่นายเฮงส์มรินได้ประกาศในต้นเดือนมกราคม 1989 ว่าเวียดนามจะถอนทหารทั้งหมดออกจากสัมพูชาภายในเดือนกันยายน 1989 หากสามารถยุติปัญหาทางการเมืองได้

ในการเจรจาครั้งนี้ ทั้งสองมีความเห็นร่วมกัน 3 ประการคือ การแก้ไขปัญหาคัมพูชาทางการเมือง การพัฒนาความสัมพันธ์ขึ้นปกติระหว่างกัน และการกำหนดวันประชุมสุดยอด ซึ่งได้

ระบุไว้ในกลางเดือนพฤษภาคม ปีค.ศ.1989 และภายหลังการสิ้นสุดการประชุม ทั้งสองฝ่ายได้ออกคำแถลงเกี่ยวกับปัญหาแกมพูชา 9 ประการคือ<sup>90</sup>

1. ทั้งสองฝ่ายเห็นพ้องต้องกันที่จะให้ยุติปัญหาแกมพูชาด้วยวิถีทางการเมืองที่เป็นธรรมและสมเหตุสมผลโดยเร็ว และทั้งสองฝ่ายพร้อมที่จะดำเนินการเพื่อให้บรรลุเป้าหมายนี้
2. ทั้งสองฝ่ายรับทราบถึงการประกาศถอนทหารเวียดนามทั้งหมดออกจากแกมพูชาภายในสิ้นเดือนกันยายน 1989 และเป็นที่เข้าใจว่าภายหลังการถอนทหารเสร็จสิ้น จะไม่มีทหารหรือฐานทัพต่างชาติในดินแดนแกมพูชา
3. การถอนทหารจะดำเนินการควบคู่กับการที่ประเทศที่เกี่ยวข้องทั้งหมดลดความช่วยเหลือทางทหารแก่แกมพูชาทุกฝ่ายที่ละน้อยจนกระทั่งยุติพร้อมกัน
4. ปัญหาภายในแกมพูชาควรได้รับการแก้ไขโดยการเจรจาระหว่างแกมพูชาทุกฝ่ายบนพื้นฐานของการปรองดองแห่งชาติปราศจากการแทรกแซงจากภายนอก อย่างไรก็ตามฝ่ายจีนเห็นชอบต่อการจัดตั้งรัฐบาลผสมเฉพาะกาลในแกมพูชา ประกอบด้วยแกมพูชา 4 ฝ่าย เกี่ยวกับการจัดตั้งองค์กรชั่วคราว โดยมีสมเด็จเจ้าสีหนุเป็นประธาน ซึ่งมีผู้แทนแกมพูชา 4 ฝ่ายเข้าร่วม ทั้งนี้องค์กรดังกล่าวจะไม่อยู่ภายใต้อำนาจของแกมพูชาฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง และจะรับผิดชอบต่อการดำเนินการตามข้อตกลงที่ฝ่ายแกมพูชาต่าง ๆ เห็นชอบ รวมทั้งการจัดการเลือกตั้ง ซึ่งทั้งจีนและสหภาพโซเวียตจะเคารพต่อผลการเลือกตั้งที่จะมีขึ้นในอนาคต
5. เพื่อป้องกันเหตุการณ์รุนแรงหรือการเกิดสงครามกลางเมืองในแกมพูชาหลังจากการถอนทหาร จีน-โซเวียตยินดีรับรองต่อข้อตกลงของแกมพูชา 4 ฝ่ายที่จะกำหนดมาตรการการป้องกันในเรื่องนี้ ซึ่งจะรวมถึงการยุติการเป็นปฏิปักษ์ การคงกำลังของแกมพูชาแต่ละฝ่ายและหากเป็นไปได้ก็จะให้มีการลดกำลังในอนาคต นอกจากนี้ทั้งสองฝ่ายไม่ต้องการให้นานโยบายดังเช่นในอดีตมาใช้ จึงจำเป็นต้องจัดตั้งกลไกตรวจสอบนานาชาติที่มีประสิทธิภาพคอยดูแลการถอนทหาร
6. สหประชาชาติสามารถมีบทบาทที่เหมาะสมเมื่อเงื่อนไขต่าง ๆ เอื้ออำนวย และทั้งสองฝ่ายเห็นชอบต่อการประชุมระหว่างประเทศว่าด้วยปัญหาแกมพูชาในเวลาที่เหมาะสม
7. หลังการถอนทหาร จำเป็นต้องมีการค้าประกันระหว่างประเทศ เกี่ยวกับเอกราชสันติภาพ ความเป็นกลางและความไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใดของแกมพูชา ซึ่งจีน-โซเวียตจะเข้าร่วมค้าประกันดังกล่าวด้วย
8. ทั้งสองฝ่ายตกลงเจรจากันต่อไปในประเด็นที่ขัดแย้งกันอยู่เกี่ยวกับปัญหาแกมพูชา
9. ทั้งสองฝ่ายเชื่อว่าการยุติปัญหาแกมพูชา จะช่วยขจัดความตึงเครียด และส่งเสริมให้ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีสันติภาพและความมั่นคง

<sup>90</sup>"การปรับความสัมพันธ์จีน-โซเวียต," สยามจดหมายเหตุ 14,8 (มิถุนายน 2532): 221-222.



ผลของการเยือนของนายเซวาร์ดีนัดเซ ทำให้ความสัมพันธ์ผ่อนคลายขึ้น เมื่อฝ่ายสหภาพโซเวียตประกาศจะลดกำลังทหารบริเวณพรมแดนด้านตะวันออกและด้านใต้ลงจำนวน 260,000 คนภายในระยะเวลา 2 ปี

ความสัมพันธ์ระหว่างสหภาพโซเวียตกับจีนเข้าสู่ระดับปกติ เมื่อได้มีการจัดการประชุมสุดยอดจีน-โซเวียตขึ้นระหว่างวันที่ 15-18 พฤษภาคม 1989 นับเป็นครั้งแรกในรอบ 30 ปีที่มีการเจรจาระหว่างผู้นำสหภาพโซเวียตกับจีนหลังจากที่ความสัมพันธ์ของทั้งสองตึงเครียดมาตั้งแต่ปลายทศวรรษ 1950 ก่อนการประชุมสุดยอด กอร์บาชอฟเจรจากับเติ้งเสี่ยวผิงถึงความสัมพันธ์ในอนาคตว่า จะไม่หวนกลับไปเป็นดังเช่นในทศวรรษที่ 1950 หรือการเผชิญหน้ากันทางทหารในทศวรรษที่ 1960 และ 1970 ทั้งสองยังได้ตกลงกันว่า จะยกระดับการเจรจาแก้ปัญหาชายแดนมาเป็นระดับรัฐมนตรีต่างประเทศ แต่หลี่เผิงกลับไม่ยอมรับข้อเสนอของสหภาพโซเวียตที่จะให้มีการเจรจาระดับผู้นำทางทหารระหว่างสหภาพโซเวียตกับจีน เพราะเมื่อพิจารณาทางภูมิศาสตร์แล้วจีนยังคงเชื่อว่าสหภาพโซเวียตเป็นภัยคุกคามต่อจีน

การประชุมสุดยอดระหว่างเติ้งเสี่ยวผิงกับกอร์บาชอฟได้ครอบคลุมถึงเรื่องความสัมพันธ์ระดับทวิภาคี ปัญหาแกมพูชาและสถานการณ์ในภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก โดยที่ทั้งสองได้ออกแถลงการณ์ร่วมกัน 18 ประการ ซึ่งสามารถสรุปสาระสำคัญได้ดังนี้<sup>91</sup>

### 1. ความสัมพันธ์ระดับทวิภาคี

ทั้งสองฝ่ายเห็นพ้องต้องกันว่า การประชุมสุดยอดระหว่างสหภาพโซเวียตกับจีนจะต้องไม่ส่งผลกระทบต่อประเทศที่สาม หรือผลประโยชน์ของประเทศที่สาม จะต้องสนองความต้องการของประชาชนทั้งสองประเทศ ส่งเสริมสันติภาพและเสถียรภาพของโลก ทั้งนี้การพัฒนาความสัมพันธ์จะต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานหลักการสากลอันได้แก่ การเคารพเอกราช บูรณภาพแห่งดินแดน การไม่รุกรานซึ่งกันและกัน การมีผลประโยชน์และความเท่าเทียม และการอยู่ร่วมโดยสันติ

สำหรับปัญหาด้านพรมแดน ทั้งสองฝ่ายตกลงกำหนดมาตรการลดกำลังทางทหารบริเวณชายแดน โดยคงไว้ในระดับที่เท่าเทียมกันและระดับของการเป็นเพื่อนบ้านที่ดี และจะ

<sup>91</sup>ดูรายละเอียดได้ใน เอกสารข่าวสำคัญและนโยบาย, ฉบับที่ 6/2532, กระทรวงการต่างประเทศ, หน้า 2-5 และ "การประชุมสุดยอดจีน-โซเวียต," สยามจดหมายเหตุ 14,25 (มิถุนายน 2532): 696-699.

ดำเนินการต่อไปเพื่อเสริมสร้างความเชื่อถือและความสงบบริเวณพรมแดนต่อไป นอกจากนี้จีนยังชื่นชมต่อคำประกาศของไซเวียตที่จะถอนทหารถึงร้อยละ 75 ของที่มีอยู่ในมณฑลโกลีเยอทั้งหมดและหวังว่า สหภาพไซเวียตจะดำเนินการให้เสร็จภายในช่วงเวลาดังกล่าวที่ได้กำหนดไว้ สำหรับในส่วนของพรมแดนที่ยังไม่บรรลุข้อตกลงร่วมกัน ทั้งสองจะเร่งให้มีการเจรจาโดยยึดหลักของสนธิสัญญาที่เกี่ยวข้องและกฎหมายระหว่างประเทศ

สองฝ่ายเห็นพ้องที่จะร่วมมือกันในการพัฒนาเศรษฐกิจ การค้า วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและวัฒนธรรม และความสัมพันธ์ในด้านอื่น ๆ ให้ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเสมอภาคและผลประโยชน์ร่วมกัน และกระชับความเข้าใจให้ดียิ่งขึ้น รวมทั้งสนับสนุนการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร ประสพการณ์การพัฒนาสังคมนิยมและการปฏิรูป รวมทั้งการแลกเปลี่ยนทัศนะเกี่ยวกับความสัมพันธ์ทวิภาคีและปัญหาระหว่างประเทศ ส่วนในระดับพรรคคอมมิวนิสต์นั้น ทั้งสองฝ่ายตกลงกันว่าจะให้มีการพัฒนาการติดต่อและแลกเปลี่ยนกันไปตามหลักการแห่งความอิสระ เท่าเทียมกันและไม่แทรกแซงกิจการภายในของประเทศ สำหรับปัญหาไต้หวัน สหภาพไซเวียตก็ได้สนับสนุนท่าทีของรัฐบาลจีนที่ว่า ไต้หวันเป็นส่วนหนึ่งของจีนและคัดค้านความพยายามในการแบ่งเป็นสองจีน

## 2. นโยบายต่างประเทศของสหภาพไซเวียตกับจีน

จีนย้ำว่าจะดำเนินนโยบายต่างประเทศที่เป็นอิสระและจะไม่ร่วมเข้าเป็นพันธมิตรกับประเทศใด ขณะที่สหภาพไซเวียตกล่าวถึงนโยบายต่างประเทศของตนว่า คือ การแสวงหาสันติภาพ มีเป้าหมายการลดอาวุธ ซึ่งรวมถึงอาวุธนิวเคลียร์ด้วย หลักการของสหภาพไซเวียตคือความมั่นคงของประเทศหนึ่งไม่ควรส่งผลกระทบต่อผลประโยชน์ของประเทศอื่น นอกจากนี้ทั้งสองฝ่ายจะยังเห็นพ้องกันที่จะไม่มีการดำเนินนโยบายครองความเป็นเจ้าหรือแผ่ขยายอำนาจในภูมิภาคเอเชียแปซิฟิกหรือส่วนใด ๆ ในโลก และจะร่วมกันประณามหากประเทศใดพยายามดำเนินการในเรื่องนี้ นอกจากนี้ทั้งสองฝ่ายยังตั้งความหวังว่า สหประชาชาติจะเข้ามามีบทบาทในการลดอาวุธและการแก้ไขข้อขัดแย้งระหว่างประเทศมากขึ้น สำหรับสถานการณ์เศรษฐกิจโลกระหว่างประเทศนั้น ทั้งสองได้แสดงความวิตกกังวลถึงภาวะเศรษฐกิจโลกโดยเฉพาะประเทศด้อยพัฒนา การเพิ่มช่องว่างระหว่างประเทศเหนือ-ใต้ ภาวะหนี้สินต่างประเทศ และยังเห็นพ้องถึงความจำเป็นในการนำระเบียบเศรษฐกิจระหว่างประเทศรูปแบบใหม่มาใช้



### 3. ปัญหาสัมพันธภาพ

ทั้งสองฝ่ายย้ำค่าแถลงร่วมกันในปัญหาสัมพันธภาพ 9 ประการ จากการเจรจาระหว่าง รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศจีน-โซเวียตเมื่อวันที่ 6 กุมภาพันธ์ ค.ศ.1989 และ เห็นพ้องร่วมกันว่า หลังจากที่ยุทธการถอนทหารออกจากกัมพูชาแล้ว จะต้องไม่มีสงครามกลางเมืองเกิดขึ้นในกัมพูชา ทั้งนี้กัมพูชาจะต้องมีเอกราช สันติภาพ เป็นกลางและไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใด นอกจากนั้นเห็นว่า ต้องให้มีการจัดประชุมระหว่างประเทศว่าด้วยปัญหาสัมพันธภาพโดยเร็วที่สุด อย่างไรก็ตามทั้งสองยังคงมีความคิดเห็นแตกต่างกันในเรื่องการเข้าไปให้ความช่วยเหลือกัมพูชา โดยจีนเห็นว่าควรจะต้องจัดตั้งรัฐบาลชั่วคราวประกอบด้วยผู้นำของเขมร 4 ฝ่ายภายใต้สมเด็จจันโรตมสีหนุ เพื่อดูแลการเลือกตั้งทั่วไปในกัมพูชา แต่สหภาพโซเวียตกลับเห็นว่าควรให้ชาวเขมรตัดสินใจเอง

การประชุมสุดยอดครั้งนี้นับได้ว่า ความสัมพันธ์ระหว่างจีน-โซเวียตได้พัฒนาเพิ่มขึ้น คือเข้าสู่ภาวะปกติ แต่ก็ยังไม่ถึงขั้นเป็นพันธมิตรดังเช่นในทศวรรษที่ 1950 เห็นได้จากคำแถลงร่วมที่กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างประเทศทั้งสองที่ว่า จะมีความใกล้ชิดในลักษณะของการเน้นความร่วมมือที่ตั้งอยู่บนผลประโยชน์ร่วมกันและการมีศักดิ์ศรีเท่าเทียมกัน และการที่ฝ่ายจีนย้ำว่าจะดำเนินนโยบายที่เป็นอิสระ ไม่เป็นพันธมิตรกับประเทศใด

ในส่วนของการค้าระหว่างทั้งสองนั้น แม้ว่าอัตราการค้าในช่วงปี ค.ศ. 1981 จะขยายตัว 10 เท่าจากปีค.ศ.1980 แต่ภายหลังจากที่ทั้งสองพัฒนาความสัมพันธ์ต่อกันสู่ขั้นปกติ สหภาพโซเวียตเป็นคู่ค้าอันดับที่ 5 ของจีนที่มีมูลค่าการค้าเพียงร้อยละ 3.1 ของการค้าต่างประเทศทั้งหมดของจีน ขณะที่จีนก็เป็นคู่ค้าที่มีมูลค่าน้อยกว่าร้อยละ 2 ของการค้าต่างประเทศทั้งหมดของสหภาพโซเวียต<sup>92</sup> สาเหตุที่เป็นเช่นนี้ เนื่องจากฝ่ายสหภาพโซเวียตไม่มีประสบการณ์ในการผลิตสินค้าส่งออก สินค้ามีคุณภาพต่ำ ขาดการบริหารงานที่ทันสมัยและประสิทธิภาพเพียงพอ รวมทั้งการขาดความรู้ความเชี่ยวชาญในตลาดของจีน

เหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นระหว่างการประชุมสุดยอดครั้งนี้ คือ การชุมนุมประท้วงต่อต้านรัฐบาลของประชาชนจีนที่จัตุรัสเทียนอันเหมินเพื่อเรียกร้องประชาธิปไตยในจีน แม้ว่ากอร์บาชอฟจะแสดงความเสียใจต่อสิ่งที่เกิดขึ้น และกล่าวว่า ทางรัฐบาลจีนควรเจรจากับนักศึกษา กอร์บาชอฟยังเสนอให้ผู้นำจีนและประชาชนร่วมกันแก้ไขปัญหานี้โดยเร็ว นอกจากนี้ทางวิทยุ

<sup>92</sup>Alvin Z. Rubinstein, Soviet Foreign Policy Since World War II, p.163.

ของสหภาพโซเวียตยังได้ออกอากาศการที่กอร์บาชอฟวิพากษ์วิจารณ์การปราบปรามนักศึกษาที่รุนแรงในจีน แต่ก็ไม่ได้ส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์เท่าใดนัก

จากเหตุการณ์จลาจลที่เทียนอันเหมินทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับสหรัฐอเมริกาตกต่ำลง สหรัฐอเมริกาประณามจีนอย่างรุนแรงว่าละเมิดสิทธิมนุษยชน และดำเนินมาตรการอย่างเด็ดขาดต่อจีน อาทิ การระงับการให้ความช่วยเหลือในโครงการต่าง ๆ ทั้งในภาครัฐและภาคเอกชน การเป็นแกนนำให้ประเทศในยุโรปพากันคว่ำบาตรจีน ขณะที่การค้าระหว่างจีนกับสหภาพโซเวียตเพิ่มสูงขึ้นอย่างเห็นได้ชัด โครงการ 50 โครงการได้รับการอนุมัติ ท่าเรือหลัก ๆ ในแม่น้ำซ่งหว่า (Songhua) เปิดให้เรือของสหภาพโซเวียตผ่านเข้าออกได้ มีการวางแผนสร้างสะพานเชื่อมแม่น้ำอามูร์ นายกรัฐมนตรีหลี่เผิงได้เดินทางมาเยือนมอสโกเพื่อลงนามในข้อตกลงการกำหนดเส้นเขตแดนในเดือนเมษายน ค.ศ.1990 และเดือนถัดมาทางการสหภาพโซเวียตก็ได้เสนอขายเครื่องบินรบแก่จีน (MIG-29 และ Su-27)<sup>93</sup> แต่ฝ่ายสหภาพโซเวียตก็ยังคงกังวลในความสัมพันธ์ที่ได้จากการที่ผู้อำนวยการสำนักงานคั่นคว่าและวางแผนความสัมพันธ์โซเวียต-จีน (the Director of the Soviet-Chinese Relations Research and Forecast) เขียนบทความเพื่อให้ผู้นำมีความระมัดระวังในการดำเนินความสัมพันธ์กับจีน ว่าจะต้องไม่ขัดต่อผลประโยชน์ของตะวันตก ความสัมพันธ์จะต้องไม่เข้าสู่ระดับพันธมิตรทางยุทธศาสตร์ใด ๆ เพราะเป็นสถานการณ์บังคับเท่านั้น<sup>94</sup> แสดงให้เห็นว่า สหภาพโซเวียตเองก็ไม่ต้องการใกล้ชิดกับจีนจนทำให้ตะวันตกหวาดระแวงดังที่เคยเป็นในช่วงของสงครามเย็น

ภายหลังจากที่อุปสรรค 3 ประการสามารถแก้ไขได้สำเร็จ ความสัมพันธ์ระหว่างทั้งสองก็มีความคืบหน้ามากขึ้น ระหว่างวันที่ 15-19 พฤษภาคม ปีค.ศ.1991 เจียงเจ๋อหมิน เลขาธิการพรรคคอมมิวนิสต์จีนเดินทางไปเยือนสหภาพโซเวียตเพื่อเป็นการตอบแทนการมาเยือนของกอร์บาชอฟในเดือนพฤษภาคม ปีค.ศ.1989 ทั้งนี้จีนได้แถลงเป้าหมายในการเยือนว่า เพื่อพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างทั้งสองให้เข้าสู่ภาวะปกติ โดยจะมีการแลกเปลี่ยนทัศนะกับประธานาธิบดีกอร์บาชอฟ และเจรจาแก้ปัญหาพรมแดนด้านตะวันออกเฉียงเหนือของจีนที่ติดกับสหภาพโซเวียตที่ยังไม่สามารถตกลงกันได้ ในวันสุดท้ายของการมาเยือนก็ได้ออกแถลงการณ์ร่วมกัน โดยมีสาระสำคัญดังนี้

<sup>93</sup>Tai Ming Cheung, "The Comrades in Arms," *Far Eastern Economic Review* (19 July 1990): 30.

<sup>94</sup>Gohn W. Garver, "The "New Type" of Sino-Soviet Relations," *Asian Survey* 12 (December 1989): 1147-1150.



1. การเจรจาระหว่างผู้นำจีน-โซเวียตเป็นการสานต่อการเจรจาระหว่าง  
เติ้งเสี่ยวผิงกับกอร์บาชอฟ เมื่อต้นเดือนพฤษภาคม ปีค.ศ.1989 เพื่อพัฒนาความสัมพันธ์ให้เข้าสู่  
ภาวะปกติ
2. ทั้งสองมีความพึงพอใจต่อความร่วมมือทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ เทคโนโลยี  
วัฒนธรรมและการทหาร
3. ต้องการให้มีการจัดระเบียบโลกใหม่เพื่อผลประโยชน์ สันติภาพของโลก และยัง  
ให้ความสำคัญในการร่วมมือในภูมิภาคเอเชียแปซิฟิกด้วย
4. ทั้งสองตกลงให้มีการเจรจาปัญหาพรมแดนในส่วนที่ยังไม่สามารถตกลงกันได้ใน  
อนาคต

ภายในเวลาเพียง 3 เดือนหลังจากนั้น ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง  
ครั้งสำคัญในสหภาพโซเวียตคือการประกาศยึดอำนาจจากกลุ่มอนุรักษนิยมในกระทรวงมหาดไทย  
หน่วยราชการลับของสหภาพโซเวียต (KGB) และกองทัพ เมื่อวันที่ 19 สิงหาคม ค.ศ.1991 โดย  
คณะผู้ก่อการได้ปลดประธานาธิบดีกอร์บาชอฟออกจากตำแหน่งเป็นการชั่วคราว รัฐประหาร  
ครั้งนี้เกิดขึ้นอันเนื่องมาจากความไม่พอใจในแนวทางการปฏิรูปของกอร์บาชอฟที่นำมาซึ่งความล้ม  
เหลวในเศรษฐกิจ ปัญหาเศรษฐกิจที่เลวร้ายลงกว่าในช่วงแรกที่กอร์บาชอฟดำรงตำแหน่งใหม่ ๆ  
เห็นได้จากกลางปี ค.ศ.1988 จนกระทั่งถึงต้นปีค.ศ.1990 ผลการปฏิรูปดำเนินไปอย่างเชื่องช้ามาก  
กล่าวคือมีอัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจในอัตราร้อยละ -1.0 ในปีค.ศ.1989 ส่วนในปี  
ค.ศ.1990 และต้นปีค.ศ.1991 อัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจก็ลดลงไปอีก คือ -3 และ -10  
ตามลำดับ นอกจากนี้ความไม่พอใจต่อการจัดการปัญหาการเรียกร้องเอกราชของรัฐต่าง ๆ โดยเฉพาะ  
เฉพาะการที่ประธานาธิบดีกอร์บาชอฟทยอยลงนามในสนธิสัญญาสหภาพฉบับใหม่ (New Union  
Treaty) ที่ให้อำนาจแก่สาธารณรัฐต่าง ๆ มากขึ้น รวมทั้งการผ่อนปรนของสหภาพโซเวียตในการทำ  
ข้อตกลงลดอาวุธกับสหรัฐอเมริกา ขณะที่การเมืองภายในสหภาพโซเวียตประสบกับปัญหาเช่นนี้  
จีนยังคงรักษาความสัมพันธ์กับสหภาพโซเวียตต่อไปโดยการประกาศว่า จะตั้งอยู่บนหลักการการ  
ไม่แทรกแซงกิจการภายในของรัฐอื่นตามที่ได้กล่าวไว้ในแถลงการณ์ในที่ประชุมสุดยอดในปี  
ค.ศ.1989 การรัฐประหารประสบกับความล้มเหลวเมื่อเยลทซิน นักปฏิรูปอื่น ๆ และพลเมือง  
โซเวียตหลายพันคนได้สนับสนุนกอร์บาชอฟและยับยั้งการรัฐประหารได้สำเร็จ เยลทซินจึงได้รับ  
การแต่งตั้งให้เป็นผู้นำของสหภาพโซเวียตคนต่อไปในปีเดือนธันวาคมปี.ศ.1991 พร้อมกับการ  
ล่มสลายของระบอบสหภาพโซเวียต เมื่อมีการลงมติในที่ประชุมสภาผู้แทนประชาชนแห่งสหภาพ  
โซเวียต ให้มีการลงมติยุบเลิกระบบสหภาพแทนที่ด้วยรูปแบบสหพันธ์รัฐ ระยะนี้ฝ่ายจีนเกิดความ  
ระแวงว่าเมื่อสหภาพโซเวียตล่มสลายแล้ว สหภาพโซเวียตอาจจะหันไปเป็นพันธมิตรกับสหรัฐ

อเมริกา และทั้งสองอาจดำเนินนโยบายต่อต้านจีนร่วมกัน ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับสหภาพโซเวียตเสื่อมถอยลง นอกจากนี้จีนยังกังวลว่า เหตุการณ์ดังกล่าวจะเกิดขึ้นกับจีน และรากฐานความสัมพันธ์ฉันมิตรที่ได้รับการพัฒนาตั้งแต่ปลายสมัยของเบรชเนฟอาจสูญสลายไปพร้อมกับการล่มสลายของสหภาพโซเวียต ทำให้ระยะนี้ความสัมพันธ์ระหว่างทั้งสองหยุดชะงักลงชั่วคราว แต่ก็ไม่ถึงขั้นเป็นปรปักษ์ต่อกัน

จะเห็นได้ว่า ตลอดระยะเวลาเกือบ 4 ทศวรรษที่ผ่านมา นโยบายของสหภาพโซเวียตต่อจีนมีความเปลี่ยนแปลงไปจากลักษณะที่ก้าวร้าว ต่อต้าน และคุกคาม มาเป็นท่าทีที่ผ่อนปรนยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยของกอร์บาเชฟที่สามารถแก้ไขอุปสรรค 3 ประการที่เป็นเงื่อนไขในการปรับความสัมพันธ์กับจีนได้สำเร็จ อย่างไรก็ตาม ความสัมพันธ์ที่พัฒนาขึ้นมากก็เป็นเพียงแค่ความสัมพันธ์ระดับปกติเท่านั้น ไม่ได้มีความพิเศษหรือมีความใกล้ชิดที่แนบแน่นอย่างที่ประเทศเพื่อนบ้านควรจะมีให้แก่มัน สรุปได้ว่า ตลอดในช่วงของสงครามเย็น นโยบายของสหภาพโซเวียตที่มีต่อจีนยังคงเป็นลักษณะระแวงระวังต่อกัน ยังมีการสงวนท่าทีในการดำเนินนโยบาย เช่นเดียวกันกับจีนที่ยังคงหวาดระแวงและไม่ไว้วางใจสหภาพโซเวียต แม้ว่าสหภาพโซเวียตจะล่มสลายลงในเวลาต่อมาก็ตาม



ศูนย์วิทยทรัพยากร  
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย